

Maks 23 m² per ansatt

Staten vil ha flere åpne kontorlandskap, uten faste plasser.
Er forskerne konservative som ikke vil flytte på seg?

Side 16–21

Gode hovud treng òg ei framtid

Akademia gjev så mykje meining at folk finn seg i alt mogeleg. Så langt.

Morten Fosaas var ein «veldig gira» doktorgradsstipendiat i starten. Men etter kvart vart det ganske einsamt, fortel han.

«Det hjelper ikke på motivasjonen å tenke på at når du er ferdig, har du ikke kvalifisert deg til noen ting. Da kommer en ny usikkerhetsfase, og du skal posisjonere deg til en postdoktorstilling, som også er midlertidig.» Dette er nokså greitt oppsummert av Morten Fosaas. Han droppa like godt avhandlinga og forskarkarrieren, og har no jobb i Riksrevisjonen. Les meir om han og andre akademiske avhopperar i saka vår på side 67.

Kva skal så til for at forskartalentia faktisk vel ein forskarkarriere og held fast ved han? Dette var temaet for det årvisse *forskningspolitisk seminar*, som vart arrangert av Forskerforbundet i november. Her er nokre av utgangspunkta: Om lag halvparten av professorane i dag kjem til å gå av i løpet av ti år. Undersøkingar tyder på at master- og doktorgradsstudentar i mindre grad enn før ser den vitskaplege karrierevegen som attraktiv. Ifølgje NIFU ser berre seks av ti doktorgradsstudentar føre seg å arbeide som forskarar. Andre sektorar vil òg ha denne høgkompetente arbeidskrafta, så sjølv om fleire tek doktorgrad, er det ikkje sikkert det dekkjer behovet til universiteta og høgskulane.

Seminalet utvikla seg raskt til å handle mest om klassikaren «kva skal vi gjere for å redusere bruken av mellombelse stillingar i akademia?» Eg tolkar det til at det er brei semje

Engasjementet er rørende høgt.

om at det er her skoen trykkjer aller mest. Kunnskapsministeren var tradisjonen tru til stades på arrangementet, denne gongen den konstituerte, Henrik Asheim. Han erkjente at temaet rekruttering og karriereutvikling ikkje hadde vore topp-prioritert i denne regjeringsperioden, men lova at det kom til å vere høgt på agendaen i den neste. Mellom anna har regjeringa sett ned ei ekspertgruppe som skal vurdere den norske stillingsstrukturen i eit internasjonalt perspektiv: Er det attraktivt nok å satse på ein karriere i forskning og høgare utdanning i Noreg? Asheim tok òg til orde for satsing på forskarlinjer, ei ordning som starta på medisin, men no har spreidd seg til fleire fag. Essensen er å starte forskarkvalifiseringa tidlegare i studieløpet.

Målt i viktige personar som er opptekne av å nedkjempe den høge prosenten mellombelse stillingar, står saka høgt i kurs. Både UiB-ektor Dag Rune Olsen og UiO-ektor Svein Stølen er endåtil valt på program som vektlegg saka. Olsen, som er valt for andre gong, tok sjølvkritikk på utteljinga arbeidet har gjeve så

langt. Han understreka at ekstern finansiering som hovudregel ikkje skal gje grunnlag for mellombels tilsetting. Har ein forskar finansiering i to år, må universitetet syte for andre oppgåver seinare. Her har universiteta mykje å lære av instituttsektoren.

Professor Siw Tone Innstrand frå Institutt for samfunnsmedisin og sjukepleie ved NTNU la fram interessante funn frå ei undersøking om arbeidsmiljø ved universitet og høgskular (ARK-undersøkinga). Eg la mest merke til eit par svært gode scorar: Om lag 85 prosent kjenner at arbeidet deira er viktig og at arbeidsoppgåvene er meningsfulle. Engasjementet og tilknytninga ligg rørende høgt. Det er dette som er gullet.

Kva seier så dei unge? Ein del av dei har samla seg i Akademiet for yngre forskere, som var representert ved Guro Elisabeth Lind. Ho makta å heve blikket noko, for UH-sektoren er ikkje det einaste saliggjerande for dei unge, framifrå forskarane. Ho tok til orde for betre karriereretleing og ein opnare dialog mellom sektorane: «Det er bukken som passar havresekken. I iveren etter å rekruttere til eiga forskning, feilar utdanningsinstitusjonar i å forvalte heilskapen.» Morten Fosaas, som eg starta denne teksten med, gjer nok god nytte for seg i Riksrevisjonen òg.

Stipendiat Ingvild Firman Fjellså er leiar for interesseorganisasjonen for doktorgradskandidatar ved NTNU. Ho slutta seg til at utsiktene på 10–20 år med mellombelse stillingar er demotiverande: «Kvifor skal ein velje karriere i akademia når finst så mange andre vegar som er mykje tryggare?» «Mange vel det likevel?» spurde ordstyrar Aslak Bonde. «Det er rart med det. Det er moro når det står på.»

Spør du meg, skimta vi gullet på ny. Det er denne sterke tilknytninga samfunnet og arbeidsgjevarane ikkje må misbruke.

Redaktør
Kjetil A. Brottveit

16: Kampen om kontorene

– Jeg mister nattesønnen av dette, sier Sissel Rosland. Hun er midt i en av akademias heteste konflikter: eget kontor eller ikke?

24: Å navigere i datahavet

Når tilgangen til fagstoff er så enorm, må teknologien hjelpe forskerne med å velge ut viktige tekster, sier Carol Tenopir, informasjonforsker fra USA.

28: Forankret forskning

Forskning på velferdstjenester involverer stadig mer de berørte selv. Helga Jerven er en av de nye medforskerne.

4: Hvordan fremme likestilling?

Hva kan gjøres for å øke andelen kvinnelige professorer? Undervisningsfritak etter fødselspermisjon er et omstridt forslag.

6: Avhopperne

Hva skal til for å få ph.d.-stipendiater til å velge academia som karrierevei? Møt tre som fikk nok av usikkerheten.

9: Fusjoner eller kjemp

Forskningsrådet vil ha vekk de minste forskningsinstituttene. Men noen av dem gir seg ikke.

10: Vil åpne tilgangen

I stedet for å betale for dyre tidsskrifter, vil norsk academia betale forlagene for åpen publisering av norske bidrag.

12: Etter innbruddet

Å vise fram gjenstandene er viktigere enn noen gang, sier Asbjørn Engevik ved universitetsmuseet i Bergen.

FASTE SIDER

31: Tilbakeblikk

34: Bøker

36: Kronikk

37: Gjesteskribent

38: Debatt

41: Informasjon fra Forskerforbundet

Forskerforum

Nr. 10/2017 – 49. årgang

Fagblad om forskning og høyere utdanning. Forskerforum blir redigert etter redaktørplakaten og er medlem i Fagpressen.

UTGIVER: Forskerforbundet, Postboks 1025 Sentrum, 0104 Oslo. Telefon: 21 02 34 00

ANSVARLIG REDAKTØR: KJETIL A. BROTTVEIT, kjetil.brottveit@forskerforum.no

REDAKSJONSSEKRETÆR: AKSEL KJÆR VIDNES, aksel.vidnes@forskerforum.no

JOURNALISTER: JOHANNE LANDSVERK, johanne.landsverk@forskerforum.no

ELIN REKDAL MÜLLER, elin.rekdal.muller@forskerforum.no, JØRGEN SVARSTAD, jorgen.svarstad@forskerforum.no,

JULIE BRUNDTLAND LØVSETH, julie.brundtland.lovseth@forskerforum.no, KJERSTIN GJENGEDAL, kjerstin.gjengedal@forskerforum.no

KONTAKT REDAKSJONEN: redaksjonen@forskerforum.no

ANNONSER: Arne Aardalsbakke, Telefon: 900 43 282, E-post: annonser@forskerforum.no

Design: Concorde Design. Forsidefoto: Paul S. Amundsen. Trykk: Krona Trykk.

ISSN 0800-1715. Opplag: 19 905

STRID OM LIKESTILLINGSTILTAK

Kan fritak frå undervisning etter fødselspermisjon hjelpe kvinner til å publisere meir? Fleire forskarar er skeptiske.

KJØNNBALANSE

– Om vi verkeleg ønskjer fleire kvinnelige professorar, må det takast nokre grep, seier Ingvil Hellstrand i Nettverk for kjønnsforskning ved Universitetet i Stavanger. I ein kronikk i Forskerforum nr. 9/17 tok Hellstrand og Marit Aure ved UiT – Noregs arktiske universitet til orde for at arbeidsplassen må leggje til rette for strukturelle endringar for å oppnå større kjønnsbalanse.

– I akademia er det særleg fordeling av undervisningstid og forskingstid som blir avgjerande for karriereutviklinga. Difor bør tilsette som har hatt foreldrepermisjon i meir enn seks månader, kunne få fritak frå undervisningsoppgåver og komitéarbeid i ein periode. Då kan dei få tid til å konsentrere seg om å forske og ta igjen fagfeltet sitt, seier Hellstrand. Ho presiserer at eit slikt tiltak ikkje berre skal gjelde for kvinner, men for begge kjønn.

Cathrine Egeland

– URIMELEG FOR MENNENE

Seniorforskar Cathrine Egeland ved Arbeidsforskningsinstituttet (Afi), Høgskolen i Oslo og Akershus, er skeptisk til forslaget.

– Det å gje kvinner eit så stort løft som undervisningsfri i fleire månader etter fødselspermisjon, verker urimeleg med tanke på mennene i tilsvarende stillingar i sektoren, seier ho.

– Forslaget kan vel også oppmuntre menn til å ta lengre permisjon?

– Om dette er meint generelt, kan det vere ein god idé, men ikkje om forsøket berre skal gjelde kvinner. Då trur

eg det berre verkar kjønnsrollekonserverande.

Egeland meiner institusjonane heller må sjå på organiseringa og reguleringa av arbeidstida. Ho viser til tidsbruksundersøkinga i universitets- og høgskulesektoren frå 2012, som Afi stod bak.

Mari Teigen

– Biletet er ikkje så enkelt som at det berre er snakk om kven som underviser mest. Menn jobbar til dømes lengre økter på kvelden enn kvinner, og vi fann at kvinner i større grad enn menn synest det er vanskeleg å finne tid til å skrive dei meritterande artiklane etter arbeidstid. Slaget om karriereutviklinga står utanfor normalarbeidsdagen, og då vinn mennene, seier Egeland.

IMOT Å PREMIERE LANG PERMISJON

Mari Teigen er forskingsleiar ved CORE – Senter for likestillingsforskning ved Institutt for samfunnsforskning. Ho meiner det er bra å leggje til rette for at dei som

har hatt fødselspermisjon, kjem i gang så raskt som mogleg med å forske.

– Men ein må tenke nøye gjennom dette, så ein ikkje lagar eit opplegg som premierer lengre permisjonar. Eg forstår kvifor dei foreslår minst seks månaders perm for å få del av

– Slaget om karriereutviklinga står utanfor normalarbeidsdagen, og då vinn mennene.

CATHRINE EGELAND, SENIORFORSKER VED ARBEIDSFORSKNINGSINSTITUTTET

■ Det er mange kvinnelege rekruttar, men korleis kan fleire av dei bli professor til slutt? Her frå «Jentedagen» ved NTNU i februar.

ei slik ordning, men då burde ein hatt eit tak på kor lang permisjon ein kunne ta, til dømes seks-åtte månader.

– Du meiner ein bør oppfordre kvinner til ikkje å ta for lang permisjon?

– Ja, om dette skal vere eit karrierestimulerande tiltak. Eg trur vi har kome til eit punkt der vi må tenke meir på dei uheldige biverknadene for kjønnslikestilling ved generøse velferdsordningar, særleg om det først og fremst er kvinner som nyttar desse. Eit forslag om for eksempel undervisningsfri etter foreldrepermisjon bør vere eitt av fleire personalpolitiske verkemiddel. Det vil seie at undervisningsfri eller ei anna form for tilrettelegging er noko som blir diskutert i lys av kva som vil vere den beste løysinga for å kome inn i eit produktivt og kvalifiserande spor etter permisjonstida.

– KAN KOMME KVINNERTIL GODE

Eit anna forslag frå regjeringa er at undervisningskompetanse skal leggast vekt på også ved professoropprykk, og Curt Rice, leiar i Kif-komiteen, meiner dette vil gjere det lettare for kvinner å bli professor (sjå eiga sak til høgre).

Egeland er einig i at forslaget kan kome kvinner til gode, fordi kvinner oftare enn menn er i undervisningsstillingar.

– Det er likevel ikkje slik at kvinner og menn i same typen kombinerte stillingar ved same institusjon har ulik del undervisning. Kjønnsbalansen knytt til undervisning handlar meir om at kvinner og menn er i ulike endar av stillingshierarkiet i ulike fag og i nokon grad ved ulike typar institusjonar.

– Forslaget om at undervisning skal telje meir, trekkjer i motsett retning, slik at kvinner då vil fortsetje å publisere mindre?

– Det er ei bekymring eg deler. Om ein skal legge meir vekt på undervisninga, må ein kan hende også omvurdere kor mykje publisering skal vektleggast, og det ligg vel ikkje akkurat i korta. Ein god ting med å la undervisning telje meir er likevel at undervisning dermed vil bli meir attraktivt både for kvinner og menn. Det viktigaste er ikkje desto mindre at sektoren gjer noko med den flytande tidskulturen i akademia. Vi må prøve å tenke nytt, blant anna kring samanhengande tid til forskning innanfor normalarbeidsdagen, seier Egeland.

☛ Sjå også debattinnlegg side 38.

◆ AV JOHANNE LANDSVERK

FOTO: BENJAMIN A. WARD/HIOA

■ – Noko av problemet er at vi primært prioriterer forskning ved opprykk til professor, seier Curt Rice.

– Vil gjere det lettare for kvinner

Undervisning skal telje meir ved opprykk til professor.

– Veldig bra for kjønnsbalansen, meiner Curt Rice.

KJØNNSBALANSE

Regjeringa ønskjer å stille større krav til pedagogisk kompetanse ved tilsetting til førsteamanuensis- og professorstillingar. Ei arbeidsgruppe har nyleg vurdert kva for krav som bør stillast, og framlegget skal no sendast ut på høyring. Curt Rice, som er leiar i Komité for kjønnsbalanse og mangfald i forskning (Kif-komiteen), har tru på forslaget om at undervisning skal telje meir ved professoropprykk.

– Dette vil gjere det lettare for kvinner å bli professor. Krava til professorkompetanse er i stor grad basert på kva ein har oppnådd innan forskning, og i liten grad på undervisningskompetanse. Det er betydelig forskjell i krav til forskingskompetanse for ein førsteamanuensis og for ein professor, men ingen forskjell i kravet til undervisningskompetanse. I dette systemet er det ikkje ei forventning om at ein professor har utvikla seg som undervisar, seier Rice.

KVINNER UNDERISER MEIR

I 2016 var delen førsteamanuensisar i Noreg 47 prosent, medan delen kvinner i professorstillingar berre var 28,2 prosent.

– Vi har framleis ein uakseptabel kjønnsbalanse blant professorar, seier Rice og viser til internasjonale forskingsrapportar som slår fast at kvinner i førsteamanuensisstillingar gjer meir enn menn både av administrativt arbeid og av undervisning. Dette er også grundig kartlagt i norske rapportar, blant anna i NIFU-rapporten «Kvinner og menns karriereløp i norsk forskning» frå 2012.

– Vi veit at kvinner blir bedne om å gjere meir av det ikkje-meritterande arbeidet på jobb

enn menn, som til dømes undervisning. Difor kan krav om meir undervisningserfaring i opprykksprosessen til professor vere eit bidrag til å minske kjønnsforskjellane, seier Rice.

– IKKJE TID TIL PUBLISERING

Ei av dei som vil kunne nyte godt av endringane, er Reidun Kjome. Ho er førsteamanuensis ved Institutt for global helse og samfunnsmedisin ved Universitetet i Bergen (UiB). Kjome vurderer no å søkje opprykk til professor.

– Utfordringa mi er at eg har hatt svært høg undervisningsbelastning i mange år, og dermed har det ikkje blitt tid og rom nok til publisering. Slik sett hadde det vore bra for meg om undervisning hadde gitt uttelling ved søknad om opprykk. Men det spørst litt på kva du ønskjer at ein professor skal vere, for det skal jo også vere ein person med ei viss mengde publiseringserfaring. Og det skal vere samanliknbart med andre land, seier Kjome.

Ho meiner forslaget frå regjeringa er interessant.

– Ein burde ikkje kunne bli professor utan å dokumentere god pedagogisk kompetanse, for dette er sentralt for stillinga. Spørsmålet er kanskje om dette kravet bør kome i tillegg til kravet om vitenskapleg produksjon.

– Curt Rice viser til at kvinner underviser meir enn menn. Trur du forslaget vil føre til fleire kvinner i professorstillingar?

– Ja, det trur eg. Dette burde føre til at menn får større incentiv til å dele undervisningsbelastninga, noko som også kan føre til at kvinner får frigjort meir forskningstid.

◆ AV JOHANNE LANDSVERK

– DET BLE FOR ENSOMT

Forskerkarrieren koster for mye, forteller unge forskertalenter som hoppet av karrieren. NIFU advarer mot doktorgradsunderskudd.

REKRUTTERING – Jeg kjenner ganske mange fra ph.d.-tiden som måtte trappe ned. De ble rett og slett sykmeldte på grunn av stress. Hvis det er en forsmak på videre karriere, skjønner jeg at det kan skremme, sier Morten Fosaas (33). Han har selv hoppet av forskerkarrieren til fordel for en tryggere jobb i Riksrevisjonen, og han er en av dem Forskerforbundet frykter det skal bli flere av.

TRENGER MANGE FORSKERSPIRER

De neste ti årene ligger det an til at Norge vil utdanne for få doktorgradskandidater. Slik konkluderte NIFU-direktør Svein Skule på Forskerforbundets forskningspolitiske seminar 14. november. Konferansen handlet i år om rekrutteringsutfordringer i akademien.

Ifølge NIFUs beregninger er rekrutteringsbehovet de neste ti årene på 12–13 000 nyutdannede med doktorgrad. I samme periode regner NIFU med at mellom 15 000 og 18 000 personer vil ta doktorgrad.

Selv om det er langt flere enn behovet, kan det være for få. Problemet er at ikke alle som tar doktorgrad ser for seg å jobbe som forsker i fremtiden. Skule viste til undersøkelsen NIFU har gjort, der doktorgradsstudenter svarer på hvilke karriereutsikter de ser for seg. Kun seks av ti ser for seg å jobbe som forskere i fremtiden.

– Det er litt knapt. Dette er et bekymringspunkt i en undersøkelse som ellers har mange positive trekk, sier Skule.

UTDANNET TIL USIKKERHET

For Morten Fosaas endte forskerkarrieren før han fikk levert doktoravhandlingen. Etter tre og et halvt år som stipendiat ved Senter for teknologi, innovasjon og kunnskap ved Universitetet i Oslo (UiO) skaffet han seg en annen jobb.

– Jeg var veldig gira i starten, men etter hvert ble det ganske ensomt. Da krever det veldig mye motivasjon, og det hjelper ikke på motivasjonen å tenke på at når du er ferdig, har du ikke kvalifisert deg til noen ting. Da kommer en ny usikkerhetsfase, og du skal posisjonere deg til en postdoktorstilling, som også er midlertidig, sier han.

Ifølge en undersøkelse som Akademiet for yngre forskere gjennomførte i fjor, vil bare halvparten av dagens yngre forskere anbefalt andre å gå inn i en forskerkarriere. Forskerforbundets leder Petter Aaslestad mener det er bekymringsfullt.

– Det er ikke noe godt tegn når unge forskere sier at de er usikre på om de vil anbefale en forskerkarriere. Man skulle tro at de unge i startfasen skulle være litt mer entusiastiske, sier han.

FOTO: JØRGEN SVARSTAD

■ – Det er ikke så mange som blir gira av å kvalifisere seg ut i usikkerhet, sier Morten Fosaas, som hoppet av doktorgradsløpet.

Årsaken til at forskerkarrieren ikke fremstår som attraktiv nok, mener han særlig universitetene og høyskolene må ta ansvar for.

– Dette er en kultur i akademien som ikke er så heldig. Men så er det jo andre som vinner talentene. Jeg har besøkt flere forskningsinstitutter i Trondheim som har fått folk fra NTNU. Instituttene betaler høyere lønn og tilbyr en

interessant fast jobb, så universitetene og høyskolene må passe på at de har de talentene som de trenger, sier han.

VALGTE ADVOKATKONTOR

En av dem som har forlatt akademien til fordel for et bedre fagmiljø og høyere lønn, er Andreas Bullen (41). Som jusstudent gikk han

– Med noen få unntak var det veldig liten interesse for det jeg drev med.

ANDREAS BULLEN, TIDL. DOKTORGRADSTIPENDIAT

ut av UiO med bare A-er. Han skrev siden en prisbelønnet doktoravhandling i skatterett om internprising. Før doktorgraden, mens han jobbet som advokat, skrev han en bok om EØS-rett. Han tror selv han kunne blitt en god forsker, men lysten til å fortsette ved universitetet dalte etter å ha jobbet med avhandlingen ved UiO i fire år. I dag jobber han som advokat og partner i Wiersholm, et av Norges største advokatfirmaer. Mye av årsaken til at han valgte ikke å fortsette i akademien, var manglende fagmiljø:

– Med noen få unntak var det veldig liten interesse for det jeg drev med.

Han og professor Fredrik Zimmer, en nestor i skatterett, satt sammen med andre ju-

risten på Institutt for offentlig rett. De jobbet med helt andre ting enn dem, som miljørett og menneskerettigheter.

– Hvis jeg hadde blitt på UiO, ville det vært meg og professor Zimmer i et par år til, til han pensjonerte seg. Så ville det bare ha vært meg. Eller jeg kunne gått tilbake til Wiersholm, der det var 15 stykker i skatteavdelingen og et stort fagmiljø, sier han.

Aaslestad sier at det lenge har vært sett på som positivt at doktorgradskandidater finner karriereveier utenfor akademien. Men han er urolig for at dårlige arbeidsbetingelser gjør akademien uaktuelt for flere enn det akademien har råd til på sikt.

– Vi har i en tid forsøkt å rope varsko om at nå må dere passe på at dere er konkurranse-dyktige om disse toppfolkene, sier han.

KJEMPE FOR JOBBEN

For dårlige vilkår var noe av det som viste Åste Dokka (37) veien ut av akademien i fjor. «Mange spør seg hvorfor så mange kvinner forlater akademien. Jeg spør meg hvorfor folk blir», skrev hun i en kronikk i Forskerforum før sommeren, som endte opp med å bli blant våre mest leste artikler på nett noensinne.

Teologen disputerte ved UiO i fjor høst. Hun forlot akademien blant annet på grunn av konkurransekulturen og de spisse albuene, kampen om de få faste jobbene og publiseringssjaket. I dag er hun forlagsredaktør og kommentator i Vårt Land.

– Det er veldig vanskelig å få jobb, og det ville kostet mer enn jeg var villig til å gi på det tidspunktet, sier hun.

Og når det er mange om beinet og konkurransen om å få flest publiseringspoeng hardner til, blir miljøet preget av det, mener Dokka.

– Det oppstår en akademisk kultur som handler om selvbevarelse og CV-bygging heller enn om fag og faglig samarbeid. Alle vil selvsagt ha en jobb. Da blir fokus å produsere nok poeng og bygge en CV. Det var veldig demotiverende for meg. Man blir presset til å kjempe for sin egen jobb og hele tiden rettferdiggjøre sin eksistens i akademien. Det er veldig slit-somt, sier hun.

FOTO: PRIVAT

Åste Dokka er i dag forlagsredaktør og kommentator i Vårt Land.

REGJERINGEN: – IKKE I MÅL

På forskningspolitisk seminar innrømmet kunnskapsminister Henrik Asheim at regjeringen ikke har vektlagt rekruttering og karriereutvikling for unge forskere i stor nok grad.

Da Torbjørn Røe Isaksen, som Asheim vikarierte for, la frem regjeringens syv punkter for å øke kvaliteten i forskning og høyere utdanning i 2014, var rekruttering, stillingsstruk-

turen og karriereutvikling ett av dem.

– Selv om det også her har skjedd viktige ting, er dette et av de områdene hvor vi ennå ikke er i mål. Vi må rett og slett gjøre mer for å tiltrekke og holde på de beste hodene i forskningen, sa Asheim.

Han vektla innføring av forskerlinjer, merittering av undervisning, arbeid med mangfold i rekruttering til akademien og videre arbeid med å redusere bruken av midlertidige kontrakter som viktig innsatspunkter i årene fremover. Samtidig understreket Asheim at arbeidsgiverne i sektoren må ta sin del av ansvaret for å gjøre forskerkarrieren attraktiv. Han trakk frem at rektor Svein Stølen ved Universitetet i Oslo stilte til rektorvalg med

et program som tok sikte på å redusere midlertidigheten.

– Jeg er spent å følge det arbeidet, sa han.

Petter Aaslestad mener at lønnsforholdene i akademien heller ikke bidrar til å holde på talenter med jobbmuligheter i andre næringer.

– Jeg skulle gjerne sett at lederne for universiteter og høyskoler hadde større forståelse for at vi sammen må jobbe for bedre lønnsutvikling for våre grupper, sier han.

For Morten Fosaas ville også et større miljø og tryggere karriere etter fullført doktorgrad vært avgjørende for om han skulle fortsatt på doktorgraden.

– Og det handler litt om hva som møter deg etter avhandlingen. Hva gjør du da, liksom?

FOTO: JØRGEN SVARSTAD

Andreas Bullen vant priser for avhandlingen sin. I dag er han advokat.

♦ AV JØRGEN SVARSTAD OG AKSEL KJÆR VIDNES

Forskning på kant med demokratiet

Politikere må slutte å misbruke forskning, men da må vi kanskje akseptere beslutninger som går på tvers av det forskerne mener.

Lytter vi nok til fakta og ekspertise når vi tar politiske beslutninger? Det mangler i hvert fall ikke eksempler for den som måtte mene at fakta og forskning for ofte ignoreres. På et debattmøte ved Universitetet i Oslo i høst fortalte flere forskere om hvordan forskning brukes eller misbrukes i politikken. Ta bare dette som Erik Nord ved Folkehelseinstituttet kom med: 8000 liv kunne vært spart dersom norske myndigheter hadde regulert e-sigaretter på en mer liberal måte enn vanlige sigaretter. Nord var en av de to forskerne som sto bak beregningene, og som mener at funnene deres ble ignorert da regelverket for e-sigaretter ble utformet. Det høres jo hårreisende ut. Men er det hele bildet?

I en tid der all politikk skal være kunnskapsbasert, står ikke den politiske kampen nødvendigvis om de beste argumentene, men om hvem som har den «beste» forskningen. Det kan lett føre til såkalt «cherry picking» – at man bevisst plukker ut forskningsresultatene som best støtter det man allerede mener. Det hadde Ingeborg Rossow ved Folkehelseinstituttet noen grelle eksempler på. Hun viste til de senere års debatter om alkohol- og skjenkelovgivning, der forskningen peker i retning av at streng regulering har mange positive helseeffekter i forhold til liberalisering. Rossow hadde selv konkludert med, i en studie fra 2011, at det var en klar sammenheng mellom små endringer i skjenketider og antall voldstilfeller i norske byer. Det fikk NHO reiseliv til å bestille en egen rapport, som betvilte gyldigheten

«Vi får nok ikke legalisert cannabis med det første, men kanskje vi slipper Trump.»

AV AKSEL KJÆR VIDNES,
journalist i Forskerforum

av den første studien. Skjenketidene forble uendret.

Og så var det eksemplet med tidligere justisminister Anders Anundsen, som i intervju med NRK påsto at han hadde en lang liste med forskning som viste at cannabis var mer skadelig enn alkohol. Da NRK ba om å få se listen, viste det seg at grunnlaget for å konkludere som Anundsen gjorde, var svært tynt. Ja, for det var kanskje ikke fakta som var grunnelsen for standpunktet?

Felles for disse eksemplene er at forskningen trakk inn i politisk betente saker der verdier kom i konflikt, og at politikerne tok beslutninger på bakgrunn av noe annet enn det de aktuelle forskerne la vekt på. Frustrasjonen blant forskerne

er forståelig, men det er samtidig kort avstand fra den frustrasjonen til en mangelfull forståelse av at forskningen ikke er det eneste beslutningsgrunnlaget i et samfunn.

Tidligere i år intervjuet vi den argentinske vitenskapshistorikeren Silvio Funtowicz om hvordan det kan ha seg at det skjer så mye tilsynelatende «ufornuftig» i vår tid (les: Trump og Brexit), vi som liksom er på høyden av vår sivilisasjon. Historikeren vektla at fremgangene til de moderne vestlige nasjonalstatene hviler på at beslutninger henter legitimitet i to utfyllende sfærer: demokratiet og vitenskapen. Demokratiet er uttrykk for verdiene befolkningen bærer på. Vitenskapen er uttrykk for fakta – den objektive kunnskapen. Disse to grunnlagene for legitimitet i politiske beslutninger har sikret statenes stabilitet og fremgang. Men noe skjedde etter andre verdenskrig. Fakta fikk større betydning, vitenskapen fikk større innflytelse over beslutninger, og verdier tok mindre plass. Det er mye godt å si om at undertrykkende moral har blitt desimert som styringsgrunnlag i våre demokratier, men samtidig skal vi kanskje ikke undervurdere betydningen av sakte utvikling – at folks verdier blir hørt og ikke blir overkjørt. Trump og Brexit er nettopp utslag av en slik utvikling, mente Funtowicz.

Ekspertveldet har kanskje fått mer makt enn folket er villig til å akseptere. Jeg mener

det er verdt å reflektere over, og slike ekstreme utslag – om man kan kalle dem det – kan kanskje unngås med en bedre balanse mellom fakta og verdier. Men det fordrer også at både de som produserer og bruker kunnskap i forbindelse med politikkutforming, anerkjenner at det kan være andre hensyn å ta enn de rent vitenskapelige.

I spørsmålet om e-sigaretter var det nok andre verdibaserte hensyn som spilte inn. 8000 liv spart? Ja, det er en teoretisk mulighet for det, men et annet hensyn var om vi skulle innføre nye måter å innta avhengighetsskapende midler som nikotin på når vi i årtier har jobbet for å fjerne dem fullstendig. Og cannabis-spørsmålet: Skal vi legalisere flere rusmidler enn de vi allerede har tilgang på, selv om et nytt rusmiddel er mindre skadelig enn et gammelt?

Så var ikke poenget til forskerne akkurat misnøyen med det politiske utfallet, men hvordan forskningen ble brukt. Erik Nord erget seg, slik jeg tolket ham, prinsipielt over at viktige fakta ble utelatt. Kanskje ville ikke faktaene han kom med, vippet Stortinget, men de burde i hvert fall ha blitt vurdert.

Noe av frustrasjonen kan nok unngås om beslutningstakere er ærlige om når forskningen ikke er det som teller mest. Særlig Ingeborg Rossow trakk frem det poenget. Hun godtok at politikerne konkluderte med å beholde skjenketidene til tross for hennes funn, men ikke at forskningen ble misbrukt og tatt til inntekt for allerede inntatte stæsteder – på begge sider. Det var innrømmelsen av realitetene hun savnet i debatten: at det var andre hensyn å ta enn voldsstatistikk. Arbeidsplasser, inntekter og levende sentrumsområder kunne ha veid opp for en brukken nese i ny og ne. Men i stedet for slike begrunnelser ble forskningen tatt som gissel i den politiske debatten.

Dette ønsket om redelighet tror jeg flere kunne tatt til seg. Risikoen vi bærer, er at forskning mister troverdighet, og at stemmer som baserer seg på frykt og feilinformasjon, får økt oppslutning. Løsningen er ikke å kjempe om å ha de beste fakta. Vi må heller være tydelige på hva som er fakta og hva som er verdier, samtidig som vi aksepterer at verdier fortsatt kan være et legitimt grunnlag for beslutninger. Da får vi nok ikke legalisert cannabis med det første, men kanskje vi slipper Trump.

STORE EININGAR TVINGAR SEG FRAM

– Vi har for mange små forskingsinstitutt i Noreg, seier Anders Hanneborg i Forskningsrådet.

FORSKINGSINSTITUTT I framtida blir det færre og større einingar i instituttsektoren.

– Dette vil tvinge seg fram. Den samfunnsvitenskaplege arenaen består av mange mindre aktørar, og nokre greier seg godt, medan andre har ein meir krevjande situasjon, seier direktør Anders Hanneborg i Divisjon for vitenskap i Forskningsrådet.

Han seier det spesielt er fleire av dei små regionale institutta som slit i konkurranse med andre aktørar.

– Det finst private bedrifter som konkurrerer med institutta om oppdraga, og nokre institutt rapporterer om at Universitets- og høgskulesektoren kjem inn på marknaden deira, seier han.

– Vil presset om å fusjonere med andre bli større?

– Presset vil først og fremst kome innanfrå. Fleire av dei små ser at dei får problem med å finansiere eiga verksemd. Det skjer ei ganske stor endring i sektoren no, der fleire slår seg saman eller jobbar tett saman med andre miljø. Om fem-ti år trur eg at biletet er betydeleg endra. Då har vi fått fleire store fagmiljø som vil ha lettare for å hevde seg i konkurransen, både nasjonalt og internasjonalt.

– NOKRE SMÅ GJER DET GODT

Grensa for at eit institutt får basisløyvingar frå Forskningsrådet er på 20 årsverk.

– Minimumsgrensa på 20 årsverk er sett lågt, fordi det finst nokre små institutt som gjer det veldig godt. Dei er spesialiserte og held eit høgt fagleg nivå. Men vi vil nok vurdere denne grensa når vi neste år skal revidere retningslinene for statleg basisfinansiering, og eg trur ikkje grensa blir sett lågare, seier Hanneborg.

Han seier det likevel ikkje er noko krav om instituttstorleik for å få tildelt eit forskingsprosjekt.

– Om eit institutt får avslag, er det fordi søknaden ikkje er god nok. Men i praksis ser vi at mange av dei små hevdar seg svakare i konkurransen.

– Prosjekta som er lyste ut av Forskningsrådet, er blitt større, noko som gjer det vanskeleg for dei små?

– Ja, nokre av dei større satsingane krev anten eige tverrfaglege miljø eller tett samarbeid med andre for å kunne løysast. Også når det gjeld EU-prosjekt, trur eg dei små institutta strever med å skaffe midlar. I dag går ein stadig større del av norske forskingsmidlar gjennom EU.

INGEN FUSJONSPLANAR

Eitt av dei regionale institutta som framleis står aleine, er Vestlandsforskning. Instituttet,

som held til i Sogndal i Sogn og Fjordane, har mellom tjuve og tretti forskarårsverk.

– Vi har ingen planar om å slå oss saman med andre. Vi fekk nyleg tildelt to EU-prosjekt, og vi har tru på framtida, seier direktør Merete Lunde.

– Vil det ikkje bli vanskeleg for dei små ute i distrikta?

– Nei, ikkje for dei som er dyktige. Eg trur dei regionale institutta vil ha ei viktig rolle framover ved å vere så tett på kommunar og næringsliv. Vi har ei pådrivarrolle for forskning i regionane, og så lenge vi publiserer vitenskapleg på høgd med dei store, er det ingen skilnad.

I 2017 vart forskingsinstitutta evaluerte, blant anna dei samfunnsfaglege institutta.

– Vestlandsforskning fekk gode evalueringar, og vi vart råda til å fortsetje strategien vår, som er å halde på både breidd og spiss innanfor dei tre hovudområda våre, som er klima og miljø, reiseliv og teknologi og samfunn.

VART IKKJE EINIGE

Andre har valt ein heilt annan strategi. Østlandsforskning, som er eit regionalt samfunnsvitenskapleg institutt med hovudsete i Lillehammer, har planar om å bli større. I 2016 hadde instituttet 19,2 forskarårsverk.

– Den regionale marknaden er ikkje stor nok, og den nasjonale og internasjonale marknaden krev fagleg spissing, så det er vanskeleg å fortsetje aleine når konkurransen blir skjerp. Om vi skal ha sjansje til å overleve aleine som eit lite institutt, må forskarane våre jobbe tett innanfor same fagfeltet, seier direktør Roger Lian.

Planen dei siste to åra har vore at Østlandsforskning skal bli ein del av ei større eining.

– Vi har hatt mål om å bygge alliansar og sjå på moglege fusjonar med andre institutt. Men dette har vi ikkje fått til, blant anna på grunn av kompliserte eigarstrukturar ved dei ulike institutta, samt ulike interesser og fagproflar. Så no arbeider vi for at Østlandsforskning blir ein del av Høgskolen i Innlandet.

Høgskulen vedtok sist sommar å greie ut ei verksemdoverdraging av instituttet til høgskulen. Konklusjonen vil kome i løpet av våren 2018.

– VANSKELEG Å SAMLE EIGARANE

Roger Lian sluttar snart som direktør i Østlandsforskning.

– Ein av grunnane til at eg går av, er at det har vore vanskeleg å samle alle eigarane bak strategien for fagleg spissing, seier Lian til Forskerforum.

Østlandsforskning er regionalt forankra, og har fem ulike eigarar, blant anna to fylkeskommunar.

– Politiske prioriteringar og satsingsområde regionalt matchar ikkje alltid dei forskingsbehova og kompetanseføresetnadene instituttet har for å levere høg kvalitet. Instituttet har satsa på å utvikle ei tydelegare rolle i det nasjonale forskingslandskapet. Då må vi prioritere nisjekompetanse som treffer både ein regional og ein nasjonal etterspørsel, seier han.

Frå nyttår byrjar Lian som administrerende direktør i NTNU Samfunnsforskning i Trondheim.

➡ AV JOHANNE LANDSVERK

VIL BRYTE FORLAGSMAKTA

I Tyskland og Finland har institusjonane sagt nei til dyre og lukka abonnementsavtalar med dei store forlaga. Denne hausten står slaget i Noreg om open tilgang.

OPEN TILGANG

– No er vi i ein interessant overgangsfase, seier Nina Karlstrøm i organisasjonen CERES (tidlegare Cristin) til Forskerforum.

– Før har vi forhandla med forlaga om lese-tilgang til tidsskriftspakkar, og forhandlingane har dreia seg om pris og om kva lisensen skal inkludere – til dømes tilgang utanfor campus, eller tilgang til eldre årgangar. No prøver vi å forhandle om heilt nye element: Vi vil at pengane våre i staden skal gå til å betale for at dei artiklane norske forskarar produserer, blir publiserte med open tilgang, seier ho.

SLUTT PÅ ABONNEMENT

Det er CERES som forhandlar fram avtalane med forlaga på vegner av konsortium av norske institusjonar. Tilsvarande forhandlingar har allereie skapt drama i andre land: Tyske institusjonar mista mellombels tilgangen til tidsskrift under Elsevier-paraplyen etter at forlaget nekta å gå med på dei tyske institusjonane sine krav om at forskarane deira skulle få publisere artiklane sine med open tilgang utan ekstra kostnader. I Finland vart det stoggt i forhandlingane med Elsevier av same grunn, men forhandlingane er no i gang att etter at Elsevier har lagt fram eit framlegg som inneheld element av open tilgang til artiklar.

Dei nasjonale retningslinjene for open tilgang til forskning, som vart lagde fram i august i år, krev at alle nye avtalar med forlaga skal innehalde element som tek oss nærare målet om open tilgang. Denne hausten skal fleire avtalar fornyast, dei største er med Wiley og Taylor & Francis.

Den nye forhandlingsstrategien samsvarar med eit internasjonalt initiativ kalla OA2020, der målet er å få flest mogleg land og institusjonar til å krevje å snu om på avtalane, frå å betale for abonnement til å betale for open publisering. Alt tyder på at det trengst massivt internasjonalt samarbeid for å få gjennomslag for krava i møte med forlaga.

RETNINGSLINER GJEV RYGGDEKNING

Dei nye nasjonale retningslinjene gjev institusjonane ryggdekning i forhandlingane, fortel Johanne Raade, bibliotekdirektør ved Universitetet i Tromsø – Noregs arktiske universitet.

– Per i dag betalar vi ein gjeven sum for tidsskriftabonnement, ein sum som aukar mykje meir enn konsumprisindeksen. I perioden 2001–2015 har vi hatt ein realverdinedgang på 20 prosent. Retningslinjene gjev føringar om budsjettøytralitet om ein snur om på avtalane. Det vil seie at vi vil betale for open publisering i staden for abonnement, utan at det skal bli dyrare totalt sett.

Dei landa som har fått inn element av open tilgang i tidsskriftavtalane sine, slik som Nederland, har oppnådd det ved at institusjonane har forhandla samla på høgt nivå.

– Det vi har lært frå til dømes Nederland og Tyskland, er at det er viktig med forankring på så høgt nivå som råd. Det sender viktige signal når forlaga får høyre institusjonane sine perspektiv frå leiarane sjølve, seier Nina Karlstrøm.

CERES' forhandlingar skjer difor i tett samarbeid med institusjonane, og bibliotek-

direktørar og forskingsleiarar har vore med på møte med forlaga no i haust.

KREV OPENHEIT OM PRIS

Mari Sundli Tveit, rektor ved Noregs miljø- og biovitenskaplege universitet (NMBU) og leiar i Universitets- og høgskulerådet, fortel at ein prøver å få organisert eit nordisk rektormøte om open tilgang.

– Men utover dette har konsortielaga i dei nordiske landa eit tett samarbeid, slik at vi får til god erfaringsutveksling. Men samarbeidet

FOTO: SHUTTERSTOCK

■ I staden for å betale for lesetilgang til artiklar frå forlag som Wiley, vil norske institusjonar betale for open publisering av all norsk forskning.

er ikkje berre avgrensa til nordisk nivå, vi møter også regelmessig konsortieteam frå fleire andre europeiske land. Det er heilt avgjerande at vi lærer av kvarandre i desse forhandlingane, slik at vi kan ha nokolunde same strategi og retning når vi forhandlar, seier ho.

Dei nasjonale retningslinjene om open tilgang krev dessutan at det skal vere openheit om pris og vilkår i avtalane med forlaga. Fram til no har konsortia måtta signere på at desse elementa skal haldast hemmelege. Sundli Tveit sit i styret for den europeiske universi-

tetsorganisasjonen European University Association (EUA), som nyleg gjekk ut med tydelege standpunkt for open tilgang til forskning. I dokumentet frå EUA heiter det at openheit om pris er eit ufråvikeleg krav.

– Vi veit no at finnane har greidd å få inn i avtalane sine at det skal vere openheit om pris og avtalevilkår, og eg har klare forventningar om at vi skal få til det same i Noreg. Openheit medverkar til å disiplinere, og gjer det vanskeleg å forsvare urimelege prisforskjellar og ulike vilkår i avtalane på tvers av land. Difor er openheit ein heilt sentral mekanisme i overgangen til open tilgang for EUA, og ved å setje dette på dagsordenen, gjev vi drahjelp til – og medvit omkring – desse spørsmåla for medlemmane våre, seier ho.

MÅ KUNNE SEIE NEI

Bibliotekdirektør Johanne Raade meiner det aller viktigaste for å greie å vende avtalane er at konsortia er førebudde på å seie nei til forlaga om nødvendig. Det skjedde i Tyskland då den tyske rektorkonferansen nekta å akseptere vilkåra til Elsevier.

– Er dei norske institusjonane klare til å seie nei?

– Tja, er ein nokon gong klar til å kvitte seg med noko ein eigentleg ikkje har lyst til å kvitte seg med? Vi forhandlar jo inn i eit monopol. Misser vi tilgangen til dei viktige tidsskrifta, så finst det ikkje noko å erstatte dei med, seier Raade.

Samstundes minner ho om at prisauken på abonnementa kjem på same tid som biblioteka førebur seg på budsjettkutt.

– Så det er rett og slett ikkje meir pengar å ta av.

KJØPER FRI ARTIKLAR

Dei siste åra er det etablert ei rekkje opne tidsskrift som på sikt kan tilby alternativ til dei prestisjetunge abonnementstidsskrifta. Difor er det viktig at desse opne tidsskrifta blir inkluderte i publiser-og-les-ordningar, meiner Raade.

– Dei opne tidsskrifta blir ofte finansierte ved at forskarane betalar ei publiseringsavgift. Men dersom vi greier å oppnå betal-og-les-avtalar med dei tradisjonelle tidsskrifta, så vil ikkje forskarane merke utgiftene ved å publisere, fordi det vil bli handtert av institusjonen eller av ein nasjonal mekanisme. Vi må altså passe på at dei gode, opne tidsskriftinitiativa

FOTO: HÅKON SPARE/NUMBU

– Dei viktigaste tidsskrifta må gje oss sjansen til å publisere med open tilgang. Då først vil snøballen byrje å rulle, seier Mari Sundli Tveit.

ikkje blir taparar ved ei omlegging, seier ho.

Eit anna element er at mange forskarar betalar dyrt for å kjøpe artiklar fri frå betalingsmurar og gjere dei ope tilgjengelege, ofte fordi open tilgang er eit krav frå dei som finansierer forskinga. Dette blir kalla «hybrid open tilgang».

– Det dreier seg om nokså mykje pengar, som ofte blir betalt av forskingsmiljøa, og som utgjer ei ekstrainntekt for forlaga på toppen av abonnementsinntektene. Så vi ønskjer å heller bruke dei pengane på ein nasjonal mekanisme som betalar for direkte publisering med open tilgang, seier Nina Karlstrøm i Ceres.

VIL VRI PENGESTRAUMEN

Å snu tidsskriftavtalane vil medføre ei total omlegging av økonomien i det vitenskaplege publiseringssystemet. Men Karlstrøm peikar på at det er nok pengar i systemet, om ein legg saman alle biblioteka sine tidsskriftbudsjett og dei ulike støtteordningane for open tilgang, til at ein kan vri pengestraumen frå abonnement til publisering.

– Men det avheng av at flest mogleg krev det. No har sentrale institusjonar i Kina nett-opp slutta seg til OA2020-initiativet. Kina er verdas nest største produsent av forskingsartiklar, så det kan få stor innverknad, seier ho.

◆ AV KJERSTIN GJENGEDAL

Frå abonnement til publiser-og-les

- Den rådande avtalemodellen med vitenskaplege forlag er abonnement: Institusjonane betalar for at forskarane og studentane deira skal få lesetilgang til ein pakke med elektroniske tidsskrift.
- Publiser-og-les inneber at institusjonane, eller eit nasjonalt organ, i staden betalar for open publisering av artiklar skrivne av eigne forskarar.
- Fordi norske forskarar ikkje berre les norsk forskning, vil publiser-og-les-modellen berre fungere om flest mogleg land innfører den nye modellen samstundes.

EU LAGAR PUBLISERINGSKANAL

Europakommisjonen planlegg å utvide satsinga på open tilgang til forskning med ein eigen publiseringsskanal.

OPEN TILGANG

Det er blitt stadfesta av leiar for arbeidet med open forskning og datadeling i generaldirektoratet for forskning og innovasjon, Jean-Claude Burgelman, som nyleg skildra den tenkte plattformen på fleire europeiske konferansar om open tilgang.

– Arbeidet med open publisering og forskning går veldig fort no. Eg trur at målet vårt om hundre prosent open tilgang til forskingsartiklar stort sett er akseptert av alle forskingsfinansierande aktørar i Europa, seier han.

EIT BILLEG ALTERNATIV

Plattformen, som førebels har fått namnet Open Science Europe (ORE), skal tilby ein rask og billeg måte å publisere fagfellevurderte artiklar frå Horisont 2020-prosjekt på. Det skal også vere mogleg å publisere såkalla preprints, artiklar som enno ikkje er fagfellevurderte, men som møter visse grunnleggjande krav til forskingsetikk og forfatterskap.

– Detaljane er ikkje på plass enno, men plattformen må ha mekanismar for open og kollaborativ fagfellevurdering, og vil også vur-

FOTO: CHRISTIAN COLEN

■ Kanalen er ein del av EU-satsinga på open tilgang til forskning.

dere ei rekkje ulike måleindikatorar, opplyser Burgelman.

EU-kommisjonen krev allereie at forskarar som får støtte frå Horisont 2020, skal publisere med open tilgang så sant det er mogleg. Per i dag er 60–70 prosent av publikasjonane ope tilgjengelege, og målet er 100 prosent innan 2020. ORE skal vere ein av fleire moglege måtar forskarar kan oppfylle kravet om

open tilgang på. Det vil altså ikkje bli obligatorisk å publisere der, og ORE er heller ikkje meint som eit vitenarkiv.

– IKKJE EIN DUMPINGPlass

– Det skal ikkje vere ein dumpingplass, vi må tilby same kvalitetsstandard som andre gode publiseringsskanalar. Men det skal vere eit praktisk og økonomisk attraktivt alternativ for forskarane, og det kan vere ei hjelp for forskingsmiljø som har vanskar med å finne gode opene publiseringsskanalar på sine fagfelt, seier Burgelman.

Sjølve implementeringa skal setjast ut på anbod, og ein satsar på å lansere ein betaversjon i 2018. Burgelman legg vekt på at dersom prosjektet skal lukkast, er ein avhengig av å ha forskarsamfunnet i ryggen.

– Det er viktig at forskarane ser nytten av dette og medverkar til at kvaliteten blir god. Blir ikkje systemet akseptert av forskarane, kjem det til å feile, seier han.

◆ AV KJERSTIN GJENGEDAL

VIL HA GRØNT RAMMEPROGRAM

Det neste EU-rammeprogrammet for forskning må leggje meir vekt på det grønne skiftet, meiner regjeringa.

EU-FORSKING

Horisont 2020, EUs åttande rammeprogram for forskning, er inne i sin andre arbeidsperiode. Men bak kulissane er utforminga av det niande rammeprogrammet (FP9) i gang, og EU-landa er inviterte til å kome med innspel.

Også Noreg har sendt framlegg til EU-kommisjonen. Regjeringa framhevar fire tema FP9 bør legge meir vekt på: det grønne skiftet, berekraftig «blå vekst» basert på havområda, velfungerande og trygge samfunn, og digitalisering.

– Dei tematiske satsingane vi nemner, er ting vi meiner EU bør ha ein betre politikk på, fordi dei representerer utfordringar som vil vere viktige framover, seier kunnskapsminister Henrik Asheim til Forskerforum.

INNOVASJON SOM UNIVERSALMEDISIN

Ei ekspertgruppe nedsett av EU-kommisjonen konkluderte med at sjølv om europeisk forskning er god, blir ikkje forskinga omsett i økonomisk vekst i tilstrekkeleg grad. Dei tilrår å etablere eit europeisk innovasjonsråd som premierer den beste innovasjonen. Sam-

FOTO: MARTE GARMANN

■ – Rammeprogrammet må kunne tilpasse seg samfunnsendringar undervegs, seier Henrik Asheim.

stundes bør EU prioritere nokre store samfunnsoppdrag med FN's berekraftsmål som rammeverk.

– Korleis meiner regjeringa at FP9 bør utformast for å gje retning til innovasjonen?

– På dette stadiet ønskjer vi oss ei brei tilnærming til kva innovasjon skal vere. Det må bety meir enn å berre skape ei ny bedrift. Arbeidsplassar må skapast på måtar som også løyser dei andre utfordringane vi møter, seier Asheim.

UVISST BUDSJETT

Eitt av framlegga til kommisjonens arbeidsgruppe var at budsjettet for FP9 bør vere dobbelt så stort som for Horisont 2020, og må følgjast av auke i dei nasjonale forskingsbudsjetta til deltakarlanda.

– Kva EU gjer i sine budsjett, er ikkje noko vi legg oss opp i, men vi kjem sjølvsagt til å følgje dette med interesse. Nasjonalt vil eg seie vi har vist evne og vilje til å forplikte oss på store løft, gjennom langtidspanen for forskning, seier Asheim.

I den vidare prosessen vil norske aktørar gjere sitt beste for å påverke EU-kommisjonen med sine ønske for det nye rammeprogrammet.

– Det er for tidleg å vite kor stor påverknad vi kan få, men vår strategi, nettopp fordi vi ikkje er EU-medlem med ein plass rundt bordet, er å sende tydelege innspel tidleg i prosessen, seier Asheim.

Henrik Asheim var konstituert kunnskapsminister til og med 26. november.

◆ AV KJERSTIN GJENGEDAL

– Nokre av dei stolne gjenstandane stamma frå Irland, så det var ikkje berre den norske kulturarven som leid skade, seier Asbjørn Engevik.

FOTO: DAG HELLESUND / PÅ HØYDEN

ORDINÆRT TJUVERI, EKSTRAORDINÆRT UTBYTTE

Dei stolne vikingskattane i Bergen er uerstattelege for museet, men nær verdilause på den opne marknaden.

I august vart kring 400 gjenstandar frå vikingtida stolne frå Universitetsmuseet i Bergen. Tjuvane hadde kome seg inn ved å klatre opp i eit stillas. Spekulasjonane gjekk høgt om tjuveriet var utført av internasjonale ligaer på bestilling, eller om det var lokale folk som sto bak. Nyleg arresterte politiet personar knytte til rusmiljøet i Bergen, og om lag to tredelar av gjenstandane er komne til rette. Asbjørn Engevik, instituttleiar ved Avdeling for kulturhistorie ved museet, vonar resten av gjenstandane også let seg spore opp.

– **De har fått tilbake mesteparten av dei stolne gjenstandane, men dei har vore dårleg behandla, og mange har fått skadar. Kva gjer de no?**

– Vi jobbar intenst med å sjekke kva vi har, kva tilstand det er i, prøve å pusle saman delar som høyrer i hop. Vi må finne ut om den kulturhistoriske verdien er blitt mindre. Det kan vere at dekor er øydelagd, eller at materiale og framstillingsteknikk og andre eigenskapar som gjev informasjon om gjenstanden, er blitt forringa.

– **Ja, kva er eigentleg verdien på desse gjenstandane?**

– Vi arkeologar likar ikkje å snakke om pengeverdi, for dette er vår felles kulturarv og er jo eigentleg uerstatteleg. Og fordi gjenstandane er ulovlege å omsette i den frie marknaden, kan ein ikkje setje ein kroneverdi på dei. Lenge var det store spørsmålet om tjuvane var profesjonelle som visste akkurat kva dei var ute etter. Men eg tykte politiadvokat Linn Revheim uttrykte det godt på pressekonferansen: Dette var eit ordinært tjuveri, med eit ekstraordinært utbytte. Vi trur tjuvane ikkje heilt var klar over kva dei fekk tak i. Hadde dei berre teke pc-ane våre, hadde det vore enkelt, då kunne vi berre kjøpt nye. Men dette er gjenstandar som ikkje kan erstattast.

– **Då tjuveriet vart oppdaga, gjekk de raskt ut i sosiale medium med bilete og etterlysing av gjenstandane. Er det lurt, eller kan det like gjerne freiste andre til å prøve seg?**

– Ja, det er eit tveigga sverd, og noko vi har diskutert mykje. I denne saka har det synt seg å vere ein vellukka strategi. Når det no viste seg at innbrotet var gjort av lokale folk, så har denne spreinga i sosiale media heilt øydelagt marknaden deira. Det vart for vanskeleg å omsette gjenstandane. Men ei utfordring er at dette er gjenstandar som høyrer til «vårt» distrikt, som folk er opptekne av, og som museet har ansvar for å ta vare på på vegner av folket som bur her. Difor får vi ein del spørsmål om den og den tingen frå den og den plassen er godt teken vare på. På den andre sida, når tjuveriet først er eit faktum, har jo samfunnet krav på å få vite kva som skjer.

– **Sjølv om de har fått tilbake ein stor del av gjenstandane, så er det framleis ein del som manglar, til dømes nokre som var laga av gull. Kva var det typiske materialet i vikingtida?**

– Det var to typiske material i denne perioden, det eine var bronse og bronselegeringar. Nokre av dei har vore forgylte med ei tynn gullforgyling. Det andre typiske materialet var sølv. Smykke og armingar var ofte i sølv. Gullgjenstandar var relativt sjeldne i vikingtida, dei var meir utbreidde i eldre jernalder. Difor er det synd at handleddsringen i gull framleis er borte. Den var eitt av få objekt i reint gull. Den relative mangelen på gullgjenstandar hadde nok delvis med tilgjengelegheit å gjere, men også med at sølv var utbreidd som betalingsmiddel. Dette var jo for den reine pengeøkonomien. Sølvgjenstandar kunne kappast opp, og sølvvekta kunne brukast som betaling. Og så kunne ein enkelt smelte det om til nye gjenstandar.

«Vi trur tjuvane ikkje heilt var klar over kva dei fekk tak i.»

– **Museumstjuveri er ikkje ukjent, sjølvsagt om det er blitt færre av dei dei seinare åra. Er det trendar i kva folk prøver å stele med seg frå museum?**

– I dette tilfellet ser vi ikkje nokon samheng mellom tjuveriet og den auka vikingtidsinteressa ein kan sjå i samfunnet. Men eg veit at andre museum i Skandinavia og elles i Europa har merka eit større trykk mot vikingtidssamlingane sine og har måtta skjerpe tryggleiken. Det har nok ein samheng med at mange grupperingar er opptekne av norrøn kulturarv no for tida.

– **Vil de bli meir forsiktige med å vise fram gjenstandane no?**

– Nei, det har vi ingen planar om. Vi har lært ei lekse når det gjeld å tenkje på tryggingstiltak. Men å vise dei fram er kanskje viktigare enn nokon gong. Vi merkar allereie auka interesse. No har folk fått eit forhold til desse gjenstandane, dei er blitt aktuelle. Slik sett er dette gratis publisitet, som vi likevel gjerne skulle vore forutan.

♦ AV KJERSTIN GJENGEDAL

ARBEIDSLIV

MER FLEKSITID I STATEN

Akademikerne, LO stat, Unio stat og YS Stat har blitt enige med Kommunal- og moderniseringsdepartementet (KMD) om ny fleksitidsavtale. Ytre kjernetid er blitt utvidet med én time i hver ende, fra kl. 07.00 til kl. 06.00 og fra kl. 20.00 til kl. 21.00. – Det vet vi mange medlemmer setter pris på av ulike årsaker. Noen liker å starte tidlig, blant annet for å slippe morgenrushet, mens andre synes det kan være greit å sitte litt lenger om kvelden, sier forhandlingsleder i Unio stat, Petter Aaslestad, som også er leder av Forskerforbundet. Avtalen trer i kraft 1. januar 2018.

HØGSKOLE

Storberget til Innlandet

■ Tidligere justisminister og påtroppende fylkesmann for Hedmark og Oppland, Knut Storberget, er ansatt i 20 prosent stilling som høgskolelektor ved Høgskolen i Innlandets handelshøgskole. – Knut Storberget har en erfaring og bakgrunn som er veldig relevant for våre utdannings- og forskningsområder, og vil bli svært nyttig for studenter, ansatte og ledelse. At han er påtroppende fylkesmann for Hedmark og Oppland er også spennende for høgskolen generelt, uttaler dekan Peer Jacob Svenkerud.

FOTO: AP

MUSEUM

Nye treårige program

■ Kulturrådet har lansert tre nye utviklingsprogram for museumssektoren for perioden 2018–2010 under titlene «Digitalisering og digital samlingsforvaltning – effektivitet, kvalitet og åpenhet», «Samfunnsrolle og involvering – museenes makt og ansvar», og «Forskning i museer – kunnskapsproduksjon tilrettelagt av og for museene». Søknadsfrist er 5. juni 2018. – Det gir potensielle søkere tid til å utvikle gode prosjekter, og til å finne sammen i fruktbare samarbeid, uttaler Marie Skoie i Kulturrådet.

FAGFORENING

FMK er gjenoppstått

■ Forskerforbundet ved museer og kulturminnevern (FMK) er en fagpolitisk forening for ansatte i museum- og kulturminnevernsektoren. Foreningen har ligget i dvale i mange år, men nå er et nytt styre på plass. – Vi er i gang med å bygge opp en ny medlemsmasse. Målet vårt er blant annet å skape tyngde bak forskningen ved institusjonene, sier den nye lederen for FMK Øystein Ekroll til Forskerforum. Ekroll er forsker ved Nidaros domkirkes restaureringsarbeider.

REKRUTTERING

Nå kommer forskerlinjene

■ Det har vært egne forskerlinjer i medisin siden 2002. Nå ønsker regjeringen å utvide ordningen til flere fag. Forskningsrådet starter derfor opp piloter ved fem universiteter i 2018. Det kommer forskerlinjer i ingeniørvitenskap ved NTNU, rettsvitenskap ved Universitetet i Bergen, informatikk ved Universitetet i Oslo, veterinærmedisin ved NMBU og psykologi ved Norges arktiske universitet. Regjeringen håper forskerlinjene skal få flere unge talenter til å ta doktorgrad.

FOTO: HÅKON SPARRE

LÆRERUTDANNING

Samarbeid om rekruttering

■ Nord universitet og UiT– Norges arktiske universitet skal samarbeide om å bedre rekrutteringen til lærerutdanningene i Nord-Norge. Det er de lave søker tallene til grunnskolelærerutdanningen 1.–7. trinn som skaper flest utfordringer, og spesielt i fylkene Nordland, Troms og Finnmark høres et rungende rop etter lærere, skriver Nord universitet. – Vi skal kartlegge hva vi skal gjøre sammen, og hva vi skal gjøre hver for oss for å øke rekrutteringen, sier prorektor for utdanning Wenche Jakobsen ved UiT.

FOTO: UiT

ABM

Mer synlig forskning

■ Forskerforbundet har oppfordret familie- og kulturkomiteen til å avsette 50 millioner kroner over en treårsperiode til et program i regi av Forskningsrådet, der institusjonene i ABM-sektoren (arkiv, bibliotek og museum) kan søke om støtte til forskningsprosjekter. – Også forskningsresultater og faglig relevant virksomhet utført i ABM-sektoren må kunne registreres i forskningssystemet Cristin, slik anbefalingen er i humaniorameltingen, uttaler Forskerforbundets leder Petter Aaslestad i en pressemelding.

FOTO: AKSEL KJÆRM DINES

FOTO: UiT

ÆRESDOKTORAT

Husebekk hedres

■ Rektor Anne Husebekk ved UiT– Norges arktiske universitet er utnevnt til æresdoktor ved to russiske universiteter i Arkhangelsk. Hun får æresdoktoratet ved Northern (Arctic) Federal University (NArFU) for sitt fremragende bidrag til utvikling av forskning, utdanning og internasjonalt samarbeid. Husebekk får samme utnevnelsen ved Northern State Medical University (NSMU). Begrunnelsen er hennes personlige bidrag til gjennomføringen av felles samarbeidsprosjekter mellom NSMU og UiT.

AKADEMIA

NYTT OSLO-UNIVERSITET

Høgskolen i Oslo og Akershus (HiOA) oppfyller alle kravene til å bli universitet. 14. november fikk HiOA denne gladmeldingen fra den sakkyndige komiteen nedsatt av Nokut (Nasjonalt organ for kvalitet i utdanningen). HiOA har jobbet for å bli universitet siden 2011. Senere i år skal de sende en samlet søknad om universitetsakkreditering til Kunnskapsdepartementet. – Nå tar vi sikte på å ta imot nye studenter til Norges neste universitet i august 2018, sier rektor Curt Rice i en pressemelding.

SSB

Ny midlertidig direktør

■ Statistisk sentralbyrå (SSB) har fått utnevnt ny administrerende direktør etter at Christine Meyer trakk seg etter en turbulent konflikt med Finansdepartementet og ansatte. Den nye, midlertidige direktøren er Birger Vikøren, som kommer fra stillingen som stabsdirektør i Norges Bank. Vikøren har doktorgrad i samfunnsøkonomi og skal fungere i stillingen i seks måneder. – Jeg merker meg at det har vært reist bekymringer eksternt om SSB kan levere på deler av sitt samfunnsoppdrag. Det er en bekymring jeg vil gripe fatt i, sier han i en pressemelding.

– Jeg vil kanskje tro at det sitter lenger inne å plassere en professor i landskap enn en høyskolelektor, sier høyskolelektor Dag Øyvind Lotsberg. Han håper på å få beholde kontoret sitt. Foto: Paul S. Amundsen

Trives best i lukket landskap

Ansatte på universiteter og høyskoler fortviler over trusselen om å miste kontorene sine. Nå tyr de til forskning for å kjempe sin sak.

AV AKSEL KJÆR VIDNES

– Jeg kunne aldri jobbet sånn, sier Sissel Rosland (t.v.) når hun får se arbeidsplassen til Linn Jeanette Fylkesnes og Lise Tønjum på Høgskolen på Vestlandet. Foto: Paul S. Amundsen

Jeg mister nattesøvnen av dette, sier Sissel Rosland. Førsteamanuensis i historie ser med gru på det som kan komme. Om noen år må hun kanskje flytte fra eget kontor til åpne kontorlandskap, aktivitetsbaserte arbeidsplasser, alltid ryddet pult, og ingen bokhyller fra gulv til tak.

– Hvor skulle jeg hatt bøkene mine? Jeg har fem bokhyller. Og pulten ... den er altfor liten.

Hun ser bort på arbeidspultene til studie-konsulent Linn Jeanette Fylkesnes og rådgiver Lise Tønjum i det nye bygget til Høgskolen på Vestlandet. Vi har tatt turen opp i åttende etasje på Campus Kronstad i Bergen for å se noe av det Rosland mister nattesøvnen av.

Distraksjoner og støy

Det er fint, det nye bygget. Det må sies. Men det viste seg altså å bli for trangt. Mange studenter og ansatte måtte få midlertidig tilholdssted i et leid bygg en kilometer unna hovedcampusen. Nå planlegges enda et nybygg på nabotomten. I arbeidet med det nye bygget har det blitt vedtatt et prinsipp om aktivitetsbaserte arbeidsplasser, eller fleksikontorer. I sin reneste form innebærer det at oppgavene du har i løpet

av en dag, avgjør hvor du jobber. Noen dager jobber du i kontorlandskap, andre dager booker du et eget kontor. Når du har møter eller veiledning, booker du rom for det. Dette har særlig skapt frykt blant vitenskapelig ansatte. Sissel Rosland rister på hodet når hun får se kontorlandskapet til Fylkesnes og Tønjum. Det er bare skrekken for henne, det her. Men er det så ille som hun tror å jobbe i åpent landskap?

– Av og til kan det være nyttig, sier Fylkesnes. Hun jobber med Tønjum på kontor for etter-, videreutdanning og oppdrag. De sitter sammen med forskningsenheten.

– Vi er tre personer på samme enhet, og det er lav terskel for å spørre om noe. Det kan oppstå nyttige diskusjoner. Men jeg opplever det ofte som et støymoment når de på den andre enheten i landskapet, snakker sammen eller får telefoner, sier Fylkesnes.

Alle i landskapet har fått støyreducerende øretelefoner, men de tar bare vekk bakgrunnsstøy, ikke stemmer.

– Vi har et lite stillerom, sier Tønjum. – Men det er ofte i bruk, og vi kan ikke bruke det som kontor eller møterom. Vi skulle gjerne hatt flere stillerom. Jeg er såpass ny her at jeg blir distraheret med en gang noen kommer

inn i landskapet. Særlig når jeg skal lese eller skrive lengre dokumenter, sliter jeg med konsentrasjonen, sier hun.

De forstår Sissel Roslands bekymring, men påpeker at det ikke bare er vitenskapelig ansatte som ønsker seg sitt eget kontor.

– Vi får telefoner fra studenter og andre hele dagen. Nå i fusjonstider har vi flere Skype-møter også. Det er litt utfordrende, sier Fylkesnes. – Jeg har opplevd at kollegaer som ikke er med i møtet, har svart på spørsmålet fra den jeg er på Skype med. Alle er med i møtet når du sitter i åpent landskap, sier hun.

– Jeg synes det er viktig at de faglige og administrativt ansatte står sammen om dette, svarer Rosland. – Behovet for konsentrasjon og kontakt med studenter er der for de aller fleste.

Statens krav

Diskusjonen om kontorplasser har rast ved flere universiteter og høyskoler. Etter fusjonen ved NTNU planlegges det å slå sammen flere campuser i sentrum av Trondheim. Også der er det spørsmål om ansatte må belage seg på aktivitetsbaserte arbeidsplasser.

Forsker Håkon Fyhn ved NTNUs Institutt for tverrfaglige kulturstudier reagerte tidligere

– Ledelsen har latt seg fascinere av aktivitetsbaserte arbeidsplasser og prøver å overbevise om at det er det rette, sier Forskerforbundets lokallagsleder Kristin Hinna. Foto: Paul S. Amundsen.

i år på at ledelsen sendte ut en spørreundersøkelse for å kartlegge hvordan folk jobbet og ønsket å jobbe. I et debattinnlegg kritiserte han ledelsen for å bygge opp under argument for å avskaffe cellekontorer.

– Det er jobben til meg og andre her å utforme sånne undersøkelser, så vi ser hvordan undersøkelsen er utformet, og hva den skal finne ut. Det skjemaet var ikke designet for å finne ut om vi ønsket cellekontorer eller ikke. Spørsmålene tok utgangspunkt i åpne løsningsalternativer, for eksempel ved å spørre om bruk av skillevegger, sier Fyhn.

– Vi ansatte har hatt en følelse av ikke å bli

hørt, legger han til.

Rektor Gunnar Bovim svarte at det ikke var noen tvil om at en stor andel av de ansatte har behov for å kunne arbeide avskjermet, med full konsentrasjon. «Derfor vil vi nok med sikkerhet finne mange såkalte cellekontorer også i framtidens NTNU-campus. Det er også ganske sikkert at det ikke vil være like mange som i dag», skrev han i et innlegg.

Men hvorfor er det så vanskelig å bygge cellekontorer til forskere i 2017? Det enkle svaret er «fordi staten sier det». I 2016 vedtok regjeringen en maksbegrensning på hvor stor plass statlige nybygg kan ha per ansatt: 23 kva-

dratmeter brutto. Det inkluderer lokaler som kontorer, fellesarealer, møterom og treningsfasiliteter. Fra Kommunal- og moderniseringsdepartementet får vi opplyst at begrunnelsen er «å holde bygge- og leiekostnader nede». Selve tallet er fastsatt etter at «Statsbygg innhentet arealtall for en rekke offentlige og private bygg i Norge og andre land».

– Sterke føringer

Ved Høgskolen på Vestlandet medgir rektor Berit Rokne at det er kravene fra oven som begrenser hvordan det nye bygget skal utformes.

– Det er sterke føringer fra departementet

– Det er sterke føringer fra departementet på hvordan fremtidens utdanningsbygg skal bygges.

BERIT ROKNE, REKTOR VED HØGSKOLEN PÅ VESTLANDET

på hvordan fremtidens utdanningsbygg skal bygges. Føringerne tillater ikke at nye bygg har en overvekt av cellekontorer, sier Rokne når vi spør hvorfor hun har gått inn for aktivitetsbaserte arbeidsplasser.

– Vi vet at mange cellekontorer står ledige i løpet av en arbeidsdag. Målet med utformingen av det nye bygget er at en større del av arbeidsområdet skal være i bruk til enhver tid. Vi vet også at en del ansatte med fast plass i åpne kontorlandskap, ikke trives med det. Aktivitetsbaserte arbeidsplasser har større fleksibilitet og gir alle ansatte bedre mulighet til konsentrasjonsarbeid enn det blandingen av cellekontorer og åpne landskap med fast plass gir i dag, sier hun.

Leder i Forskerforbundets lokallag Kristin Hinna lar seg ikke overbevise om at kombinasjonen av arbeidsplasser er en god løsning. Hun har engasjert seg i kampen mot aktivitetsbaserte arbeidsplasser, og mener at beslutningen er tatt over hodene på de ansatte og uten hensyn til arbeidsmiljøet.

– De aller fleste av oss ønsker å vite at vi har et «hjemmeområde». Når jeg sitter på mitt kontor og forbereder meg til forelesning, vil jeg vite at jeg kan komme tilbake igjen uten at jeg må lure på om noen sitter på plassen «min», og uten at jeg må gjøre en reservasjon. Det ligger jo et byråkrati i dette også.

– Er det ikke litt konservativt ikke å kunne se for seg andre måter å jobbe på enn på et cellekontor?

– Jeg tror ikke det er konservatismen her som er problemet. Måter å forske på vil endre seg med tiden, men folk vil alltid ha behov for å konsentrere seg.

Forskning viser at ...

Motstanderne av aktivitetsbaserte arbeidsplasser fikk nylig utdelt et nytt trumfkort. Overlege i Arbeidstilsynet Jan Vilhelm Bakke og førsteamanuensis i psykologi ved Universitetet i Oslo Knut Inge Fostervold gikk gjennom forskningslitteraturen på feltet for å vurdere mulige konsekvenser av den statlige arealnormen på 23 kvadratmeter. Resultatet ble publisert i magasinet Helserådet.

– En såpass streng arealbegrensning utelukker bruk av cellekontorer til mer enn en liten andel av arbeidstakerne. Det hevdes at man kan løse problemene med såkalte fleksikontorer, men vi kan ikke se at fleksikontorer løser problemene for folk som jobber

Sissel Rosland jobber med å kvalifisere seg til å bli professor og er avhengig av å bruke artikler og bøker på kontoret. Foto: Paul S. Amundsen

med konsentrasjonskrevende arbeidsoppgaver med krav til korttidshukommelse, sier Bakke.

– Litteraturen er relativt unison om at de positive effektene som man mener at åpne kontorlandskap og fleksikontorer skal bidra med, ikke er der. Snarere peker mye av litteraturen i negativ retning, sier Fostervold. Han forsker til daglig på forholdet mellom fysisk arbeidsmiljø og stress.

– Hovedjobben til forskere er tungt konsentrasjonskrevende arbeid. Hvorfor det skulle være en fordel å sitte sammen med andre og få forstyrrelser hele tiden, har jeg ikke sett at noen har kunnet komme opp med en veldig god forklaring på, sier han.

Ett av hovedproblemene er at man ikke får de aktivitetsbaserte arbeidsplassene til å fungere etter hensikten. Folk setter seg gjerne på fast plass, og de jobber mer hjemmefra.

– Fungerer det ikke for noen?

– Joda, det finnes mange som kan ha det bra i aktivitetsbaserte kontorer og kontorlandskap. For dem som har behov for å være i kon-

takt med hverandre hele tiden, er det fint, sier Bakke og viser til en avisdesk eller arkitekter som jobber i felles prosjekter.

– Problemet er at det finnes en stor gruppe arbeidstakere som trenger å jobbe uforstyrret. Det må man finne ut av og analysere før man bestemmer seg for planløsning og areal, sier Bakke.

– Må tenke nytt

Mye av presset på universitetene og høyskolene kommer fra Statsbygg. Er de villige til å lytte før man bestemmer seg for planløsning og areal? Den statlige forvaltningsbedriften er selv i gang med å bygge om sine lokaler på Jernbanetorget i Oslo fra cellekontorer til aktivitetsbaserte arbeidsplasser. I de nyoppussede lokalene får vi forklart av direktør for rådgivning og tidligfase Hege Maria Eriksson og interiørarkitekt Miriam Sandaa Hagen at de har gått inn for et «ringer i vann»-konsept. Jo lenger ut du kommer, jo roligere blir det, og jo mer konsentrasjonskrevende arbeidsoppgaver kan du utføre. Dette er ett av flere prinsipper Statsbygg vil ta i bruk i utforming av nye arbeidsplasskonsepter, men Eriksson og Hagen vil også ta høyde for at vitenskapelig ansatte har helt særegne problemstillinger.

– Vi er veldig klar over at det er en stor bekymring blant vitenskapelig ansatte i UH-sektoren for at det ikke tas tilstrekkelig hensyn til den arbeidsformen de har, sier Eriksson. Men i likhet med rektor Berit Rokne legger hun vekt på at en stor andel av kontorer står tomme i løpet av arbeidsdagen. Statsbygg ønsker å finne

– Skal jeg dra bokhyllene med meg på hjul til stillerommet?

SISSEL ROSLAND, HISTORIKER VED HØGSKOLEN PÅ VESTLANDET

mer fleksible, effektive løsninger.

– Vi kan ikke bruke like mye arealer som før, og vi skal ikke ta for gitt at alle skal ha sitt eget rom. Vi er ikke helt i mål, men vi vil gjerne utvikle dette sammen med dem vi utvikler for, sier Eriksson.

– Kan ikke det gode, gamle cellekontoret fikse flere av arbeidslivets utfordringer bedre enn de nye kontorløsningene?

– Kanskje for noen. Men vi tror at fordelene med å åpne opp og finne nye arbeidsformer med mer varierte arbeidsplasser er større enn ulempene.

Statsbygg ønsker å tenke nytt rundt arbeidsplassene til vitenskapelig ansatte, for det er blant dem Statsbygg registrerer størst bekymring. Men hva slags nytenkning er det snakk om?

– Vi ønsker å komme ned til det *egentlige* behovet. Er det stillhet man trenger, eller forstyrres man like mye av visuell støy? Betyr det noe hva man forsker på? Foregår alt arbeidet på samme måte eller er du i møter, i auditoriet, gir du veiledning? Må du ha veiledningen på eget kontor? Må du ha tavle og bokhylle? Må du arkivere alt på papir, eller har du det digitalt, spør Eriksson.

NTNU ber om mer areal

Ved Høgskolen på Vestlandet er i hvert fall Sissel Rosland klar på hva hun mener er svaret.

– Jeg driver nå og skal kvalifisere meg til å bli professor. Jeg sitter og jobber med 20–25 artikler i A4-format utover pulten min, og en 15–20 oppslåtte bøker. Ideen om at alt dette skal gjøres digitalt, er helt absurd. Og jeg bruker bøker når jeg veileder. Skal jeg dra bokhyllene med meg på hjul til stillerommet? spør hun.

På Roslands kontor er det riktignok mye papir og bøker. Og på nabokontoret er det enda mer. Der sitter høyskolelektor Dag Øyvind Lotsberg.

– Jeg er nokså skeptisk med tanke på mine hovedarbeidsoppgaver, som er å forberede undervisning, lese og oppdatere meg, og ikke minst med tanke på skriving.

Rektor Rokne forsøker å berolige de ansatte:

– Jeg har forståelse for at aktivitetsbaserte arbeidsplasser er en ny måte å tenke på, og at det vekker bekymring hos ansatte. Men vi skal ha gode prosesser for dem som skal inn i det nye bygget, og vi kommer til å ta deres behov på alvor.

Hun mener en del misforståelser har fått feste seg.

– Jeg hører folk ofte sier åpne kontorlandskap, men det er ikke dette det er snakk om. Dette har vi ikke vært gode nok til å forklare de ansatte, sier hun og legger til:

– Jeg oppfatter at de som ønsker å sitte i cellekontor, har sagt tydelig fra om dette. Så er det en annen gruppe, både vitenskapelig og administrativt ansatte, som ønsker aktivitetsbaserte arbeidsplasser.

Mens Rokne ikke ser noen annen løsning enn aktivitetsbaserte arbeidsplasser, har rektor

– Sånn skal det egentlig ikke være i et aktivitetsbasert landskap, sier tidlig-fasedirektør Hege Maria Eriksson i Statsbygg, sammen med interiørarkitekt Miriam Sandaa Hagen. «Clean desk» er prinsippet. Foto: Aksel Kjær Vidnes

Gunnar Bovim nylig sagt at han vil forsøke å øke arealnormen for vitenskapelig ansatte. Ifølge Universitetsavisa skal han i slutten av november ta opp dette i et møte med Kunnskapsdepartementet (KD).

Ekspedisjonssjef Toril Johansson i KD vil ikke svare direkte på Forskerforums spørsmål om arealnormen kan brytes, om uroen i sektoren bekymrer KD, eller om KD tar hensyn til forskningen på feltet. I en e-post skriver hun en generell uttalelse om at «utformingen skal være i tråd med retningslinjer fra Kommunal- og moderniseringsdepartementet», og at «man bør ta hensyn til oppdatert kunnskapsgrunnlag i utformingen».

– Det er noe som ikke henger sammen her, sukker Kristin Hinna i Forskerforbundet i Bergen. Hun er oppgitt over at staten har blitt så gjerrig på areal at man finner på løsninger som få ønsker seg. Man trenger den plassen man trenger.

– På fotballbanen er det ikke store plassen du bruker til enhver tid, men du trenger hele arealet, sier hun.

Når vi lukker døra til kontoret til Sissel Rosland så hun får jobbe i fred, er heller ikke hun beroliget. Hun syns situasjonen er uholdbar.

– Ja, jeg mister nattesøvnen av dette. Og det er det flere som gjør. Det er ikke fordi vi er sarte og opptatt av status. Det er fordi vi er opptatt av å gjøre jobben vår. ■

Kan forskerne hos dere ha aktivitetsbasert arbeidsplass?

HANS ANTON STUBBERUD

dekan, Handelshøyskolen, Høgskolen i Sørøst-Norge

– Til enkelte formål som krever samhandling, vil åpent landskap og free seating kunne være hensiktsmessig. Når arbeidet krever konsentrasjon, vil det være lite egnet.

KARI HANSEN BERG
instituttleder, Institutt for helse- og sykepleievitenskap, UiA

– Forskere vil nok behøve en fast arbeidsplass, men de kan absolutt sitte i landskap. Det er absolutt et tema som bør diskuteres, da mange kontorer står ledig mye av tiden.

MORTEN HALD

dekan, Fakultet for naturvitenskap og teknologi, UiT

– Vi har mye eksperimentell aktivitet i laboratorier, så i praksis jobber de alt fleksibelt. Men i skrivefasen er i hvert fall min erfaring at det er viktig å kunne konsentrere seg.

SVERIGE

KONTROLL SKAPER STRESS

For mye kontroll og prestasjonskrav fører til stresslidelser, konkluderer professor Roland Persson ved Högskolan i Jönköping. Han har laget en kunnskapsoversikt av 91 artikler og undersøkelser fra 34 land om stress på arbeidsplassen. Han konkluderer med at New Public Management ikke i seg selv er problemet, men hvordan styringsformen implementeres. – Sjefer og administrasjonen har ofte ingen forståelse for hvordan forskning og undervisning fungerer. Forskere trenger autonomi for å fungere, sier han til fagbladet Universitetslärares.

USA

Vil rydde opp i postdoktorstillinger

■ I USA er det 37 ulike betegnelser på postdoktorstillinger. Det er 36 for mange, mener en gruppe forskere som tar til orde for å rydde opp i begrepene. Vi har ikke plass til å ramse opp alle, men «research fellow», «postdoctoral scientist» og «research scientist» er blant navnene som gis postdoktorer. I tillegg er lønnsforholdene svært uoversiktlige og lite enhetlige. I en artikkel i eLife anbefaler en gruppe forskere å strømlinjeforme både navnene og lønnsforholdene på tvers av amerikanske universiteter, skriver Chemistry World.

USA

Frykter republikansk skatt

■ Amerikanske universiteter reagerer sterkt på republikanernes skatteplan, som ble presentert i november. Planen innfører en skatt på 1,4 prosent på donasjoner til store private universiteter, og fjerner rentefradraget for studielån. Planen vil øke de føderale skatteinntektene med 387 milliarder kroner. Universitetene advarer mot at endringene vil gjøre utdanning dyrere og mindre tilgjengelig, fordi donasjonene i stor grad brukes til å gi studiestipend til fattige studenter, skriver University World News.

FOTO: FLICKR/CC

TYSKLAND

Trekker seg fra Elsevier

■ Åtte tyske forskere har siden oktober sagt fra seg sine posisjoner i redaksjonsråd i en håndfull vitenskapelige tidsskrift gitt ut av Elsevier, skriver The Scientist. Oppsigelsene har skjedd i solidaritet med de tyske forskningsinstitusjonene som jobber for å etablere en bedre avtale om tilgang til forlagets tidsskrifter. – Det er symbolsk, så klart, men jeg synes det er viktig å vise at forskningsmiljøet ikke er fornøyd med forhandlingene, sier Wolfgang Marquardt, som har trukket seg fra tre tidsskrift.

SPANIA

Kontroll over universitetene

■ De sentrale myndighetene i Spania har tatt kontroll over institusjoner for høyere utdanning og forskning i Catalonia, skriver Nature. Etter at regionens selvstyremyndigheter erklærte Catalonia uavhengig fra Spania, har Spania tatt over den økonomiske styringen av universiteter og forskningsinstitutter. Organisasjonen for europeiske forskningsuniversiteter advarer mot at grepet truer den institusjonelle autonomien.

FOTO: FLICKR/CC

KINA

Alle vil studere Xi

■ Det kinesiske kommunistpartiet bestemte 23. oktober at president Xi Jinpings filosofi skulle innlemmes i partiets grunndokument. Dagen etter vedtaket på partikongressen meldte det første universitetet at det ville åpne et eget forskningssenter dedikert hans ideologi. Nå har minst 40 andre universiteter meldt om liknende opprettelser, skriver The Washington Post. Universitetene kritiseres i avisen for å tjene landets lederskap og ikke akademiske idealer.

FOTO: FLICKR/CC

80%

AUSTRALIA

Kritikk av universitetene

■ Australske universiteter bruker for mye penger på forskning på bekostning av utdanning. Dette er konklusjonen i en ny rapport fra den australske produktivitetskommisjonen. Ifølge rapporten har studieavgifter som skulle gått til undervisning, i stedet blitt brukt på forskning, og dette går på bekostning undervisningskvaliteten. Kommisjonen fant også at 80 prosent av personalet som har rene undervisningsoppgaver, var midlertidig ansatt, og mange jobbet deltid.

Paulo Macchiarini ble hentet til Karolinska for å drive stamcelleforskning. Flere av pasientene hans døde som følge av operasjoner han gjennomførte. Foto: Lars Granstrand/SVT

SVERIGE

KI BESKYTTET MACCHIARINI

Det svenske kontroll- og tilsynsorganet Universitetskanslerämbetet (UKÄ) har gjennomført en utredning av Karolinska institutets (KI) håndtering av saken om kirurgen Paolo Macchiarinis forskning og pasientbehandling, som førte til flere dødsfall. UKÄ konkluderer at KI har forsøkt å beskytte Macchiarinis rykte som forsker «for enhver pris», og kritiserer universitetet for ikke å ha utredet anklagene om uredelighet. UKÄ mener feilene som er begått, er så alvorlige at de vil fortsette tilsynet med KI i 2018.

FOTO: FLICKR/CC

STORBRIANNIA

Går til næringslivet

■ Britiske universiteter opplever en storstilt hjerneflukt fra forskningsområdet kunstig intelligens, skriver The Guardian. Det rammer forskning på feltet ved noen av landets ledende universiteter. Mengder av forskere har forlatt eller takket nei til stillinger i akademia til fordel for stillinger i næringslivet, der lønningene kan være mellom to og fem ganger så høye. Ifølge avisen har antall stillinger knyttet til kunstig intelligens økt med 485 prosent siden 2014.

I internett-alderen er ikke problemet for forskere lenger
å finne informasjonen, men å håndtere den.

SORTERINGSSAMFUNNET

Informasjonsforsker **CAROL TENOPIR** i samtale med Bår Stenvik.
Foto: Erik Norrud

Carol Tenopir¹ har forsket på forskeres lesevaner siden nittitallet, og fulgt utviklingen av digitale tidsskrifter og åpen tilgang. Hun snakket nylig i Oslo under et seminar ved Høgskolen i Oslo og Akershus i regi av Institutt for arkiv-, bibliotek- og informasjonsfag² og NOLUG³, der hun blant annet fortalte om hvordan forskere leser stadig flere artikler i året, mens tiden brukt per artikkel går ned.

– Du må lese mer og mer bare for å holde deg à jour i feltet ditt, og det sier seg selv at utviklingen ikke er bærekraftig, sier hun til Forskerforum.

Trenden ser ut til å flate ut i senere år, forklarer hun, men det finnes også en måte utviklingen kan fortsette på uten at forskerne utvikler overmenneskelige leseevner.

– Teknologien har løst problemet med å finne tekstene. Før måtte folk bla gjennom hele tidsskrifter, nå søker de. Neste problem er utvelgelse, lesing og forståelse. Dataprogrammer vil kunne hjelpe forskere med å velge ut de tekstene som er viktige, og med å forstå hva en samling artikler forteller om et emne.

Tenopir mener ikke at menneskelig forståelse skal erstattes av maskinell, men at forskerne assisteres, slik søketeknologien nå hjelper dem med å lete fram tekster som de før vandret langs bokhyllene for å finne.

– Vi prøver alltid å gjøre prosessen mer effektiv, og du mister alltid noe på veien. Med søketeknologien mistet du tilfældighetseffekten, fordi du bare finner akkurat det du leter etter.

Men en maskin kan også hjelpe deg med å holde sinnet åpent, forklarer Tenopir. Så lenge vi har et tidsskriftsystem, vil det være ett eller to tidsskrifter som du bør bla gjennom, som *Science* og *Nature*, pluss topptidsskriftet innen ens eget felt. Da kan du be maskinen om å fortelle deg om de viktigste tingene som er blitt publisert i disse tre tidsskriftene.

– Vi trodde at abstrakter ville forsvinne med e-tidsskrifter og navigerbare artikler, fordi folk hadde direkte tilgang til teksten. Men det viser seg at folk bruker abstrakter mye nå, for å bestemme hva de skal lese og om det er verdt tida. Der er maskinforståelse det neste trinnet, hvor informasjonen er trukket ut av mange artikler i stedet for bare én.

1 Professor ved the School of Information Sciences ved University of Tennessee, Knoxville. Hun underviser i og forsker på informasjonsbehandling og elektronisk publisering. Hun har skrevet fem bøker, deriblant *Communication Patterns of Engineers*, med Donald W. King. Hun snakker ofte på internasjonale konferanser og skrev i 28 år *Online Databases*-spalten for *Library Journal*. Hun har mottatt en rekke amerikanske og internasjonale priser for sitt arbeid.

2 Institutt for arkiv-, bibliotek- og informasjonsfag tilbyr bachelorstudier i arkivvitenskap og bibliotek- og informasjonsvitenskap samt master og ph.d.-studier i bibliotek- og informasjonsvitenskap. Forskningsområdene på instituttet inkluderer: ABM-institusjoners samfunnsmessige roller, arkiv-, kultur- og litteraturformidling, automatisk navnegjenkjenning og indeksering av tekst, informasjonsatferd, litteratursosiologi og vitenskapelig kommunikasjon.

3 NOLUG (Norwegian Online User Group) er en interesseorganisasjon for bibliotekarer og andre informasjonsspesialister, som tilbyr aktuelle seminarer innenfor informasjons- og dokumentasjonsområdet.

– Bibliotekene har jobbet veldig hardt
for å gjøre seg selv usynlige, og vært
nesten for flinke.

Forskere er tradisjonelle vesener, forklarer Tenopir, og bruker for eksempel fortsatt tidsskriftnavnet som kvalitetsindikator, selv om de leser artikkelen løsrevet.

– Den andre store tillitsindikatoren er om noen de stoler på, anbefaler artikkelen, for eksempel at noen andre i forskergruppen min deler artikkelen på sosiale medier eller tvitrer den. Forskere har alltid stolt på kollegaene sine, men nå er de spredd rundt i verden og deler ting digitalt. Teknologien forsterker den naturlige atferden. Det er naturlig for forskere å samarbeide, og de omfavner den teknologien som støtter atferden deres.

I et av lysbildene på seminaret viste Tenopir hvordan finske forskere i løpet av de siste ti årene hadde begynt å finne artikler i mindre grad gjennom søk. I stedet får de nå artiklene fire ganger så ofte som for ti år siden gjennom deling.

– De får det fra Mendeley eller ResearchGate eller per e-post⁴. Om de har en forskergruppe som de stoler på, som sier hva de skal lese – da stoler de på dem og sparer tid.

Forskerne Tenopir intervjuer, sier gjerne ting som «Jeg bruker aldri biblioteket mer» og «Jeg finner artiklene på nettet». Men det er en sannhet med modifikasjoner.

– Når du som forsker gjør et søk på maskinen din, har du i realiteten ofte brukt veldig sofistikerte biblioteksystemer uten å være klar over det. Systemet vet hvor du er og logger deg sømløst på, og det ligger en lenketjener i systemet som kobler deg til biblioteksamlingen, uten at du merker det. Bibliotekene har jobbet veldig hardt for å gjøre seg selv usynlige, og vært nesten for flinke. Det er jo litt trist at folk er så lite klar over hva bibliotekene gjør for dem. Og det gjelder for forskere på både 20 og 60 år.

Alternativet til denne selvpåførte usynligheten er å markedsføre hva en faktisk gjør i det skjulte, mener Tenopir, enten gjennom opplysninger som at «denne informasjonen er brakt til deg av biblioteket ditt» eller å være mer aktivt ute og lære forskerne hva biblioteket faktisk driver med.

– Så lenge vi snakker om abonnementsbaserte systemer, handler det om å la folk vite hvor mye de betaler, og hvem som gjør det. I tillegg kan de legge mer vekt på tjenester og være mer «embedded librarians» (som deltar i eller assisterer en forskergruppe, *journal.anm*).

Bibliotekarene kan for eksempel delta i forskningsprosjekter, som

4 Mendeley er et program utviklet av forlagshuset Elsevier for deling av og søk etter forskningsartikler, og ResearchGate er en sosial nettverks-side for forskere. Samtidig har Tenopir avdekket at veldig mange forskere fortsatt rett og slett deler artikler på e-post.

prosjektbibliotekar eller metadataspesialist, forklarer Tenopir.

– Ikke alle forskere vil lære om standarder for metadata, de har andre ting å gjøre – og da kan bibliotekaren hjelpe dem med det og få dataene trygt plassert.

Både EU og norske myndigheter har markert tydelig i det siste at data fra forskning som er offentlig finansiert, bør være offentlig tilgjengelige⁵. Tenopir mener at en forutsetning for det er godt samarbeid, både mellom forskere og biblioteker og bibliotekene imellom.

– Europeiske forskningsbiblioteker er nå i veldig ulike stadier, og alle må ikke gjøre det samme. Om et stort bibliotek skal lage et arkiv, trenger ikke andre å lage noe som overlapper.

De tekniske og institusjonelle utfordringene er en del av bildet, men vel så mange hindringer har ifølge Tenopir med forskeres atferd og holdninger å gjøre.

– De sier ting som «Ingen vil ha dataene» og «Jeg vet ikke hvordan jeg gjør det». Det ligger en kjempemulighet her for bibliotekene. De kan gå inn og si «Du har data, vi kan hjelpe deg å forstå hva du skal gjøre med dem».

Andre betente tema er sensitive private opplysninger, som ved forskning på helseregistre.

– Noen tenker at det må være *full åpenhet – alt eller ingenting*, men jeg tror ikke det er en fruktbar innstilling. Noen forskere har for eksempel geolokasjonsdata for utrydningstruede dyr, og de er det ikke bra at alle, inkludert snikskyttere, skal ha tilgang til.

Forskere er også bekymret for feilaktig bruk av dataene, forteller Tenopir.

– Jeg har snakket med psykologer som har gjort undersøkelser der de blant annet spurte om kjønn og kjønnsstilhørighet. De var redde for at likestillingsmotstandere skulle bruke noen data og finne en falsk korrelasjon de kunne misbruke. Klimaforskere har lignende bekymringer, og det handler ikke bare om forskerne selv, men om offentlig tillit til vitenskapen – de frykter at noen skal bruke vitenskap som verkøy til å lage kontroverser det ikke finnes grunnlag for.

Tenopir mener man må være innstilt på å komme forskernes bekymringer i møte, selv om mange i full åpenhet-leiren er skeptiske til kompromisser. Alternativet kan være at dataene ikke blir lagret i det hele tatt.

– De systemansvarlige kan kontrollere tilgangen så bare seriøse forskere får adgang. En ting unge forskere ofte ønsker, er at dataene deres ikke skal være tilgjengelige før de selv har publisert. Da kan sperrefrist være en løsning. Forskere vil dessuten være sikre på at de blir kreditert for dataene sine, og systemene for datasitering finnes, de er bare ikke i utstrakt bruk ennå, så det er et spørsmål om opplæring. I tillegg må systemutviklerne og bibliotekene inn i bildet for å gjøre det så enkelt som mulig for forskerne å gjøre det riktig.

En mindre ideologisk og faglig del av motviljen handler om noe så grunnleggende som språkbruk, forteller Tenopir.

– Da jeg begynte å snakke med forskere om dette, oppdaget jeg at mange tenkte på «deling» som det de måtte gjøre med søknene sine da de var små. «Før hadde de en full tallerken, så hadde de bare en halv.» Så vi prøver å bruke andre ord. Vi bruker *å gjøre tilgjengelig, gjensidighet, bevaring*. Dette handler også om at du kan få tilgang til dine egne data i framtida når du trenger dem igjen. Mange data forsvinner i en skuff eller en harddisk et sted.

Tenopir har erfart det personlig. I mange år samarbeidet hun med statistikeren Don King, som hadde forsket på forskeres lesning siden 1977. Da hun på et tidspunkt omsider fikk midler til å digitalisere de gamle dataene, kunne han ikke lenger finne papirstablene, de måtte ha blitt kastet da han flyttet sist.

5 Forskningsdata som i tiden fremover produseres innenfor EUs store rammeprogram for forskning og innovasjon, Horisont 2020, skal som hovedregel være åpne for å sikre gjenbruk og vitenskapelig fremskritt. Kunnskapsdepartementet arbeider med en handlingsplan for forskningsdata som skal være ferdig i 2017.

Carol Tenopir har studert forskeres omgang med informasjon fra 1970-årene til i dag.

– Det er for øvrig et problem i seg selv at det er vanskelig å få midler til å digitalisere gamle data. En ting biblioteker kan gjøre, er å rette seg mot høyt profilerte forskere i sin institusjon og digitalisere dataene som del av en unik samling. Biblioteker er gode på sånt, men de tenker vanligvis på bilder, dokumenter og filmer – sluttformatene. De må utvide definisjonen av det de ser som sitt naturlige forvaltningsområde. Det er mer sexy å digitalisere en fotosamling enn gamle undersøkelser eller dataskjema, men noen av de gamle datasettene har bidratt med viktig informasjon. Gamle skipslogger ble først digitalisert med tanke på selve de håndskrevne loggbøkene, men så skjønnte de at det var jo data i disse dokumentene. Værdata fra for 200 år siden, knyttet til eksakte posisjoner, som kan sammenlignes med nåtidens vær samme sted, og som siden har bidratt til forskning på klimaendringer.

Myndigheter og andre finansieringsinstitusjoner krever ikke bare at data skal være åpne, men i stadig større grad også at artikler skal være offentlig tilgjengelige⁶. De siste årene har Tenopir fulgt utviklingen av åpen tilgang, og ser to modeller som utvikler seg parallelt. «Grønn» åpen tilgang er et system der biblioteket deponerer artikkelen din i et arkiv, mens «gull» åpen tilgang betyr at forfatteren betaler. Begge systemer har sine fordeler og ulemper.

– Forlagene mener at arkivene undergraver det abonnementsbaserte systemet, og det er en konflikt om hva som er den rette lengden

6 Regjeringen kunngjorde nylig et mål om at innen 2024 skal alle norske vitenskapelige artikler finansiert av offentlige midler være åpent tilgjengelige.

på en sperrefrist for når en artikkel kan gjøres tilgjengelig i arkivet. På den andre siden har du problemer med gull-systemet. Røvertidsskrifter ser en mulighet til raske penger, og lurer uerfarne forskere til å publisere uten ordentlig fagfellevurdering. Et annet problem handler om evnen til å betale publiseringsgebyr. Forkjempere for åpen tilgang snakker høyt om likhet og tilgang for lesere, men en av bieffektene av et gull-system er ulik tilgang for forfattere.

Tenopir deltok nylig i et prosjekt finansiert av The Mellon Foundation, som undersøkte hva som ville skje om gull-åpen tilgang ble gjennomført, og pengene som nå dekker abonnementet, i stedet gikk til å betale forfattergebyrene.

– Vi fant ut at de store forskningsuniversitetene ville ende med å subsidiere tilgang for mange andre. Harvard har så mange forfattere at det ville bli dyrt for dem, mens det ville bli billigere for et lite universitet med færre forfattere, og de ville få tilgang til mer materiale. Uansett hva du gjør, vil det være vinnere og tapere.

Det siste året har Tenopir vært gjesteforsker ved Hanken-universitetet i Helsinki, som er verdensledende på å spore åpen tilgang. I dag eksisterer det grønne og gylne systemet side ved side, og prosentandelen av åpent tilgjengelige artikler og publikasjoner har vokst dramatisk, men er fortsatt en liten del av verdens samlede publikasjoner. Men det er ikke hele bildet.

– En veldig interessant undersøkelse ble presentert sist jeg var på den store bibliotekkonferansen i Charleston. Forskerne så på en tilfeldig samling artikler fra kvalitetstidsskrifter og undersøkte hvilke som var åpent tilgjengelige. De fant noen på Google Scholar, og noen

i åpne universitetsarkiv – men ikke minst fant de rundt 80 prosent på Sci-Hub. De folka er effektive!

Sci-Hub er den mest kjente nettsiden for ulovlig deling av vitenskapelige artikler, såkalt «svart» åpen tilgang.

– Det er så klart ulovlig, men når jeg snakker med forskere, sier de ofte noe sånt som «Ja, jeg vet at det er ulovlig, men ikke si noe». De vil bare ha tilgang.

Situasjonen er blitt sammenlignet med den musikkbransjen sto overfor da Napster og andre fildelingstjenester truet forretningsmodellen deres, før mer brukervennlige lovlige nedlastings- og strømmejenester ble tvunget fram.

– Det er der vi er nå med forlagsvirksomheten. De må agere politi og slå ned på folk, og det er både dyrt og et mareritt for omdømmet. Åpen tilgang vil løse mange av de problemene.

Hun presiserer også at Sci-Hub «ikke er så edelt som det kan framstå.»

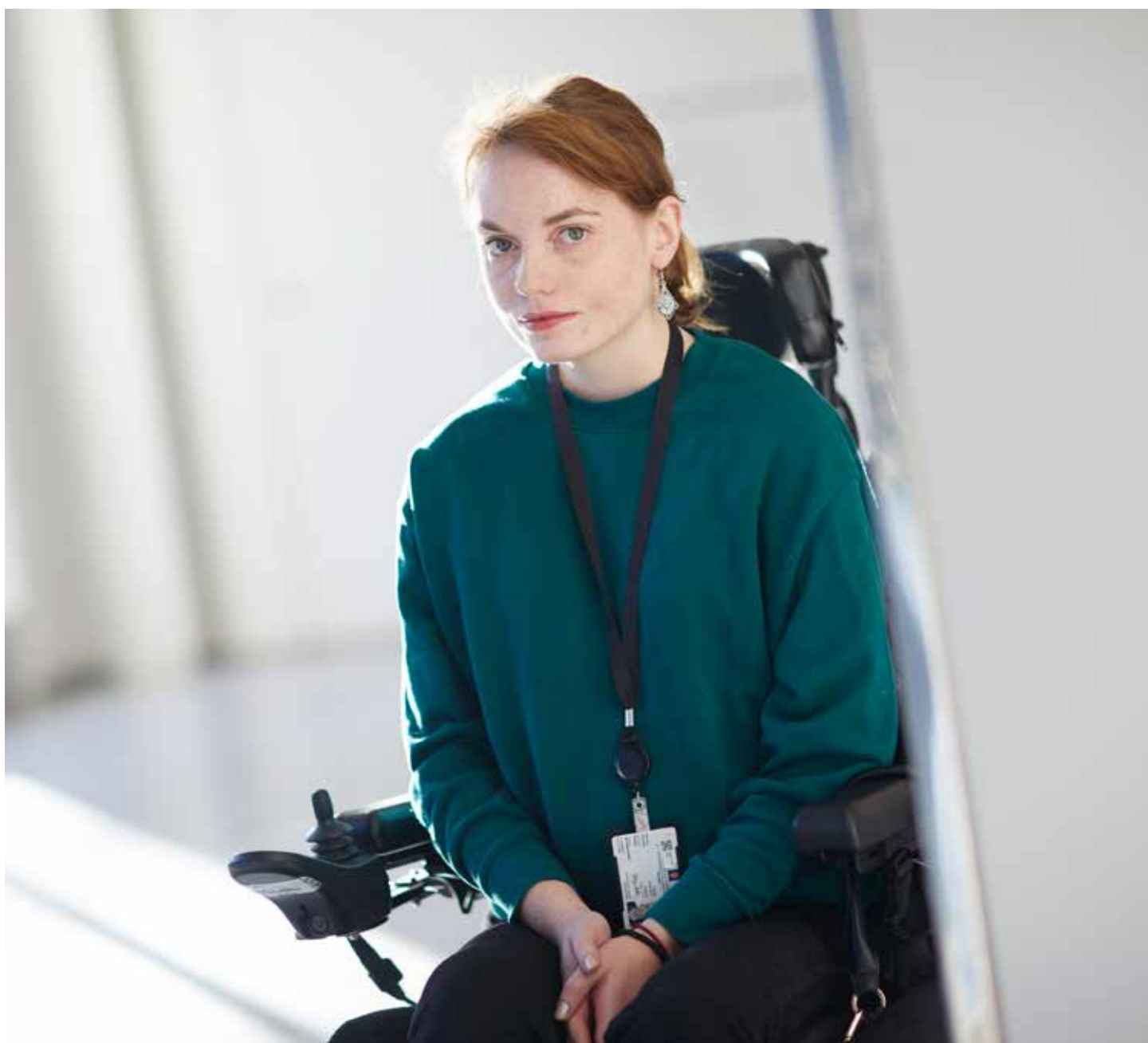
– De laget det systemet ved å hacke folks passord, og de som driver biblioteksystemene, er veldig bekymret for hva annet de kan gjøre med de passordene. Så dette handler om mer enn at «all kunnskap skal være tilgjengelig for verden». ■

– Det er naturlig for forskere å samarbeide, og de omfavner den teknologien som støtter atferden deres.

Alle skal med

Hva gir gode velferdstjenester? Nå deltar brukerne selv som medforskere for å finne bedre svar.

AV SIRI LINDSTAD

↑ – Vi medforskere er en sammensatt gjeng, der noen også er fra pårørendesiden. Det er fint, sier Helga Jerven. Foto: Erik Norrud

FORSKERE: Fra Høgskolen i Innlandet: prosjektleder Ole Petter Askheim (bildet), Ingrid Guldvik, Jan Andersen.
Fra Universitetet i Bergen: Karen Christensen, Synnøve Fluge.

PROSJEKT: *Making user participation work – from policy to practice*

MATERIALE: intervjuer med ledere og ansatte i velferdstjenesten, samt brukerrepresentanter

UUNNVÆRLIG VERKTØY: brukerrepresentanter

Du ser det i utlysninger fra blant annet Forskningsrådet. I økende grad stiller man krav til at brukere skal involveres i prosjekter innenfor velferdsforskning, for eksempel i brukerpaneler, referansegrupper, eller som medforskere. En tenker at om brukerne av tjenester det forskes på, deltar aktivt i forskningen, blir den bedre. Det kalles *samproduksjon*.

Det forteller Ole Petter Askheim, professor ved Avdeling for pedagogikk og sosialfag ved Høgskolen i Innlandet.

– Kravene kommer fra flere hold, både ovenfra og nedenfra. Ovenfra, det vil si fra bevilgende myndigheters side, handler det om å heve kvaliteten på forskningen, gjøre den mer «treffsikker». Dette gjelder særlig når vi snakker om anvendt forskning, som gjerne knyttes opp mot ambisjonen om økt innovasjon.

Men så er det også et nedenfra-og-opp-perspektiv i dette, sier Askheim.

– Det er et krav om demokratisering, at de som det tradisjonelt har blitt forsket på, selv skal få være med i forskningsprosessen og være med på å legge premisser for denne. Mange grupper har nok opplevd at det har blitt forsket og forsket på dem, uten at de dermed har merket noen endring i livskvalitet.

Nylig arrangerte Høgskolen i Innlandet en konferanse om medforskning, og ble selv overrasket over at hele 130 deltakere meldte seg på. Til våren kommer Askheim og kollegaer fra flere høgskolemiljøer med en bok om samproduksjon i forskning.

Sju medforskere

Selv jobber Askheim nå for første gang med brukerrepresentanter som medforskere, i prosjektet *Making user participation work – from policy to practice*. Her ser man på hvordan målet om brukermedvirkning i velferdssektoren uttrykkes i utformingen av politikk og tjenester. Som en viktig del av dette ser de på hvordan denne medvirkningen ivaretas i praksis, i dette tilfellet for tre grupper: eldre,

funksjonshemmede og personer med psykiske lidelser. I hvilken grad opplever brukerne at de selv får bestemme over for eksempel boforhold og hverdagens rutiner?

Medforskerne – sju i alt – er rekruttert gjennom ulike brukerorganisasjoner – Funksjonshemmedes fellesorganisasjon (FFO), Samarbeidsforumet av funksjonshemmedes organisasjoner (Safo), Mental helse og Pensjonistforbundet.

Helga Jerven er en av dem. Hun jobber i dag som førstekonsulent i Kommunal- og moderniseringsdepartementet. Siden 2014 har hun også hatt en deltidsjobb som medforsker, hvor hun har representert FFO. At akkurat hun ble medforsker, var litt tilfeldig.

– Jeg hadde tidligere vært på et jobbintervju hos Foreningen for muskelsyke. Folk i organisasjonen tipset meg senere om denne muligheten til å bli medforsker.

Selv har hun en master i forvaltningsinformasjonssystemer.

– Det betyr at jeg har erfaring i å analysere funn. Rapporten jeg skriver til prosjektet, blir som en akademisk oppgave for meg. Sånn sett mister man kanskje litt av den brukeren jeg egentlig skulle være.

Flere av de andre medforskerne har på sin side solid organisasjonserfaring.

– Det kan jeg savne. Jeg har vært aktiv i ulike organisasjoner på andre felt, men aldri i FFO. Det jeg har, er brukererfaring som funksjonshemmet med en muskelsykdom. Men jeg tror at som del av en minoritetsgruppe har

jeg lettere for å sette meg inn i andre, lignende gruppers behov og utfordringer.

Bruker på flere nivåer

– Disse sju medforskerne har alle erfaringer som brukere av tjenesteapparatet i helse- og omsorgssektoren. De har vært med og utarbeidet intervjuguider, gjort intervjuer, er med og analyserer innkomne data, og skal være med og formidle funnene våre. Og ja, de får lønn for det de gjør, sier Askheim.

– Et prosjekt om brukermedvirkning i velferdstjenester, med brukermedvirkning i forskningen ...?

– Ja, og på en måte har vi et prosjekt i prosjektet, der vi også ønsker å kartlegge hvordan medforskerne har opplevd prosessen. Det handler om brukermedvirkning på flere nivåer. Vi ønsker å finne ut hvorvidt de føler at de har hatt innflytelse i prosjektets ulike deler, at de har blitt tatt på alvor. Og vi spør i hvilken grad de opplever at deres erfaringer fra for eksempel intervjuene har blitt inkludert i funnene som presenteres.

I forskningsprosjektet er det først og fremst ansatte innen velferdstjenestene som intervjues, men også brukerrepresentanter. I tillegg er det gjort en observasjonsstudie av ulike tjenestetiltak for de tre målgruppene.

Intervjuene utføres av en forsker og en medforsker i fellesskap.

– Vi tenker at medforskerne, med sin erfaringsbakgrunn, vil stille andre spørsmål, eller i alle fall formulere spørsmål på en annen måte,

– Selv om du har med medforskere, betyr ikke det at maktulikheter blir borte.

OLE PETTER ASKHEIM, PROFESSOR

enn forskerne. De vil kanskje også tolke svarene man får, på en annen måte, sier Askheim.

– Må være lojale til dataene

I prosjektet er forskerne nå i gang med å analysere innkomne data.

– Hva om dere og medforskerne ikke er enige i analysene?

– Det har ikke vært et problem så langt, sier Askheim.

– Forskerne gjør grovarbeidet, og så samles vi alle og diskuterer det vi har av funn. I all hovedsak har medforskerne støttet opp under de hovedfunnene vi har.

– Snakker dere ikke nå ned deres egen kompetanse som forskere når dere gir medforskerne en så framtreddende rolle?

– Nei, jeg vil ikke misforstås i den retning at de kunne gått inn og gjort en analyse på samme måte som en forsker gjør. Men de kunne kanskje ha kommentert tettere underveis, med utgangspunkt i de erfaringene de sitter igjen med etter intervjuene.

– Men når representanter fra interesseorga-

nisasjoner er så tett på forskningen, hvordan klarer man å skille forskning og politikk?

– Både forskerne og medforskerne må jo være lojale til de dataene som kommer inn. Det har vært enkelttilfeller der vi opplever at medforskerne har beveget seg i grenselandet over mot interessepolitikk, i den forstand at de har kommet med kommentarer eller råd til informantene. Men også interesseorganisasjonene er jo interesserte i at det som kommer ut av prosjektet, er forskning av god kvalitet som de så kan bruke i sitt arbeid i etterkant, sier Askheim.

– Kan ønsket fra interesseorganisasjoner om involvering bli et problematisk krav? Kan vi

– Det kan virke som om mange tjenesteytere gjemmer seg bak brukermedvirkning på hverdagslige ting.

HELGA JERVEN, MEDFORSKER

ende opp med en velferdsforskning som ikke lenger er fri og uavhengig?

– Jeg tror ikke det er noe problem foreløpig. Hvis vi ser på all velferdsforskningen som gjøres, er det ennå slik at brukerinvolvering i prosjektene bare finner sted i et fåtall av dem.

– Hadde det beste vært om forskerne selv hadde erfaringer for eksempel som brukere av velferdstjenester?

– Det finnes eksempler på slike forskere. Samtidig synes jeg det blir problematisk om du bare skal kunne forske på noe du har erfaring med selv, at du må være funksjonshemmet, tilhøre en urbefolkningsgruppe, være kvinne eller hva det måtte være. Det blir for trangt for meg.

Idyllisering

Askheim er mer bekymret for at det kan gå andre veien, at alt snakket om samproduksjon kan bli idylliserende.

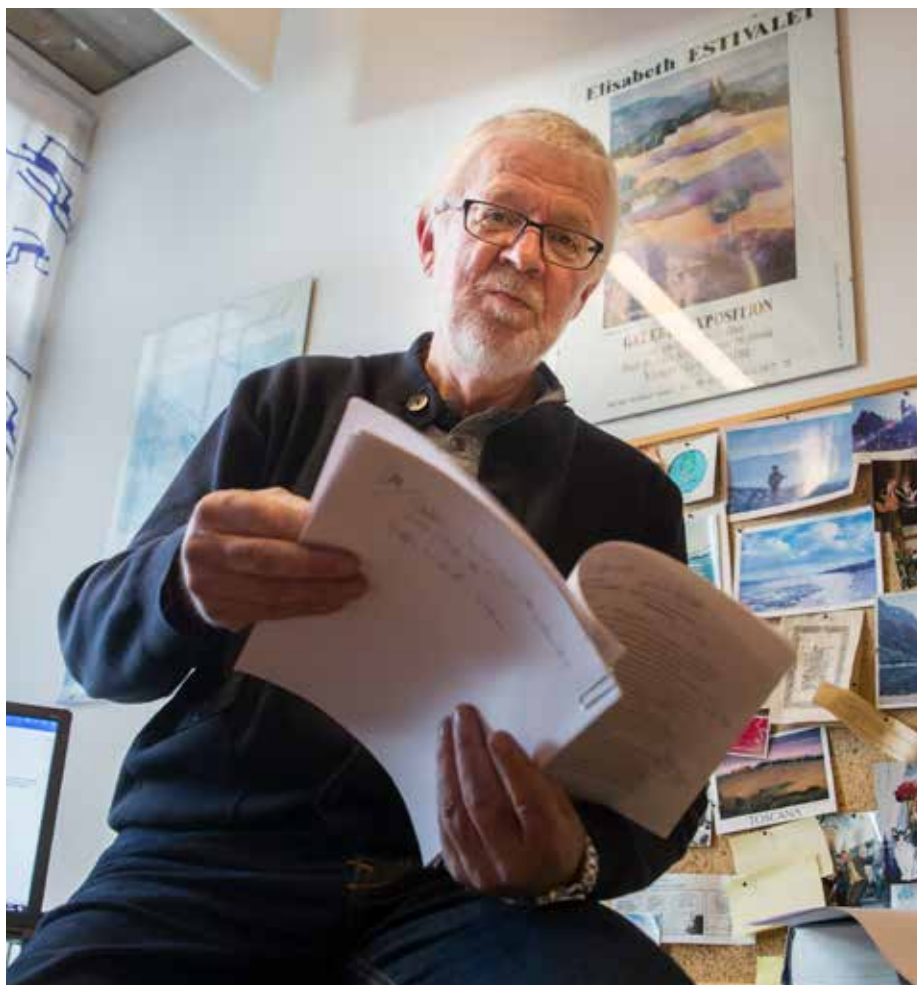
– Du ser det i de ulike offentlige dokumentene om dette. De tar i liten grad høyde for spenninger og maktproblematikk knyttet til en slik tenkning. For det er klart: Selv om du har med medforskere, betyr ikke det at maktulikheter blir borte. Ofte trekkes brukerrepresentanter inn i prosjekter først etter at skissene med problemstillinger og design er bestemt. Dermed må de delta på prosjektene premisser, slik de er utformet av forskerne.

I så måte er det lett å se paralleller til hvordan mange brukere opplever velferdstjenester, skal vi tro Helga Jerven.

– Det kan virke som om mange tjenesteytere gjemmer seg bak brukermedvirkning på hverdagslige ting, som at unge voksne i et bofellesskap får være med og bestemme hva de skal ha til middag. Men så mangler de valgfrihet på et høyere plan. De kan for eksempel ikke velge bolig selv, eller hvem de ønsker å bo med. Slike ting blir gjerne bestemt av andre forhold, for eksempel ressursene i kommunen, og av de ansatte.

Medforskerne kan hele tiden minne forskerne på brukernes perspektiv når de ser på velferdstjenester, sier Jerven.

– Forskerne selv bestreber seg gjerne på å presentere funn veldig nøytralt og objektivt. For oss medforskere kan det derimot være viktig å peke på velferdstjenester vi ser som faktisk ikke fungerer, eller som ikke ville ha blitt godtatt om de rettet seg mot «vanlige» folk. Vi er nok sånn sett mer politiske, sier Jerven. ■

↑ – En medforsker kan ikke representere alle i en gruppe, men kan ha en annen stemme enn den vi forskere har, sier Ole Petter Askheim. Foto: Øystein Nordås

Ester kommer alltid tilbake

«En havlærskilpadder heises inn i Zoologisk museum med kran.» Slik heter det i arkivteksten til disse bildene, som tilhører Museum for universitetshistorie ved Universitetet i Oslo. Bildene er tatt i 1958 ved Zoologisk museum på Tøyen i Oslo. Teksten forteller videre at «skilpadden kom til museet etter at den hadde havnet i garnet hos fiskere utenfor Vesterålen. Museet tok imot den fordi man hadde liten kjennskap til havskilpadder i norsk farvann».

Opplysningene om personene på det ene bildet er mangelfulle, men mannen til høyre som tar imot skilpadden, er Lennart Blomberg, som fra slutten av 1950-årene jobbet som preparant ved Zoologisk museum. Nr. 6 fra venstre er Edvard Barth, som ifølge Norsk biografisk leksikon var zoolog, ornitolog og konservator. Mannen helt til venstre er, med forbehold, Leif Reinhardt Natvig, ifølge samme kilde entomolog («insektviter») og konservator ved museet.

Arkivteksten opplyser at avstøpningen av skilpadden ble døpt Ester fordi den ble støpt i polyester, og at «den henger fortsatt i utstillingen (2008)».

Hva med i 2017? I dag heter det sammenslåtte museet på Tøyen *Naturhistorisk museum*, og Forskerforum spør Tore Oldeide Elgvin, kommunikasjonsrådgiver ved museet. Han forteller at skilpadden fortsatt er en del av den zoologiske utstillingen i Colletts hus, og at kallenavnet Ester fortsatt er kjent blant noen av kollegene. De geologiske og zoologiske utstillingene er for tida stengt på grunn av oppussing, «men Ester vil komme sterkt tilbake», skriver han, og forsetter: «I tillegg til å være en del av de faste zoologiske utstillingene, kommer vi til å stille ut en avstøpning av hodet til Ester i den nye evolusjonsutstillingen vår «Livets tre – en utstilling om hvor du kommer fra», som åpner 12. januar.»

Fotograf: ukjent

STATISTISK SENTRALBYRÅ

- a) Kven gjekk i november av som direktør i SSB?
- b) Til kva for avdeling ønskte denne direktøren å omplassere rundt 25 SSB-tilsette som før hadde vore i forskingsavdelinga?

- c) Kva for 58 år gammal samfunnsøkonom har saman med Birger Strøm forfatta rapporten *Betydningen for demografi og makroøkonomi av innvandring mot 2100*, som nyleg vart publisert?
- d) Cirka tre av fem tilsette i SSB jobbar i Oslo. Kor held resten til?
- e) Kva er det SSB reknar ut kvar månad, som ofte blir brukt i samband med måling av inflasjonen i økonomien?

TID

- a) I kva for hundreår lanserte pave Gregor XIII den gregorianske kalenderen, som utgjorde ei forbetring av den julianske?

- b) Kva heiter romanverket der vi blant anna møter Marcel, Swann og Odette?
- c) Kva for minister er sjef for Justervesenet, og kan såleis kallast landets «tidsminister»?
- d) Kva år sprang det første mennesket 100 meter på under 10 sekund – i godkjend vind, og med automatisk tidtaking? (Margin: 2 år)
- e) Dersom du tek eit fly til Helsinki frå Gardermoen kl. 16.00, og flyturen tek nitti minutt – kva er klokka når du landar?

ETTER STORTINGSVALET

- a) Dette er den nye leiaren av Stortingets utdannings- og forskingskomité – **kva er namnet?**
- b) Kva for parti fekk 6,0 prosent av stemmene ved valet?
- c) Kven er einaste representant frå Miljøpartiet Dei Grøne på det nye Stortinget?
- d) Kven er ny statssekretær i Helse- og omsorgsdepartementet?

- e) Kva ministerpost hadde den nye forsvarsministeren Frank Bakke-Jensen (H) tidlegare?

JOL IGJEN

- a) Kva for jolesong med tekst av Marie Wexelsen og melodi av Peder Knudsen vart først utgitt som «Barnets julesang»?
- b) Kva for dato er luciadagen eller lussimesse?

- c) Kva for svensk by er blitt kjend over heile verda for sin enorme jolebukk i halm, som trass ei rekke tiltak nesten kvart einaste år blir brend ned?
- d) «When you wish upon a star» blir i Norden ofte brukt som ein jolesong. Kva for Disney-film stammar songen frå?
- e) I norrøn tid var jol, eller jola-blót, ein offerfest halden den 12. januar, som også er markert på primstaven. Men kva vart sjølve denne dagen kalla?

SVAR:

STATISTISK SENTRALBYRÅ

- a) Christine Meyer
- b) Til statistikkavdelinga
- c) Erling Holmøy
- d) Kongsvinger
- e) Konsumprisindeksen

TID

- a) 1500-talet (1582)
- b) På sporet av den tapte tid (av Marcel Proust)
- c) Næringsministeren (Monica Mæland)
- d) 1968
- e) 1830

ETTER STORTINGSVALET

- a) Roy Steffensen (Frp)
- b) Sosialistisk Venstreparti
- c) Une Aina Bastholm
- d) Line Miriam Sandberg (Frp)
- e) Europaminister (eller EØS- og EU-minister)

JUL IGJEN

- a) «Jeg er så glad hver julekveld»
- b) 13. desember
- c) Gävle
- d) *Pinocchio*
- e) Midtvinterdagen

Siteringer:

STATISTISKE AVVIK

«Det er omtrent den samme utmattede følelsen vi sitter igjen med (...), som etter den høyspente slutten på La Traviata eller splattertragedien Lucia di Lammermoor.»

Hvem i SSB-saken som fyller rollen som den prostituerte Violetta eller den sinnssyke drapskvinnen Lucia, sier Morgenbladets kommentator Maria Reinertsen klokkelig ingen-ting om.

«Da det gikk opp for Frp at [Meyer] slett ikke ville gå med på å farge det [SSB] mørkeblått, at det fortsatt finnes Høyre-folk med et avslappet forhold til migrasjon, var det i realiteten game over.»

Endelig en konspirasjonsteori venstresiden kan tro på, ført i pennen av Dagsavisens kommentator Hege Ulstein.

«Det finnes grunner til både å tro og å håpe at det er Jensen som forteller sannheten. Men den statistiske sannsynligheten for at det forholder seg motsatt, er stor nok til at Stortinget må grave helt til bunns i denne saken.»

Mens en mer samlende redaktør i Minerva Nils Augstus Andresen lanserer konspirasjonsteorien alle kan tro på: Noen lyver.

FOTO: CHRISTIAN TVERBERG

KAREN DISEN

Medlemsnummer i Forskerforbundet: 30200059

STILLING: høgskolelektor i tegning og komposisjon, Kunsthøgskolen i Oslo

UTDANNING: diplom fra Kunst- og håndverksskolen, avdeling metall

KARRIEREMÅL: Jeg har den eneste jobben i Norges land jeg vil ha.

Å tegne er å se

– Hva jobber du med akkurat nå?

– Jeg holder på å klargjøre for en Erasmus+-utveksling. Elina Zunde kommer fra Riga på mandag og skal undervise i aktegning. Dessuten er jeg ansvarlig for en bok om tegning som jeg venter på å få gitt ut.

– Hvor tenker du best?

– Med blyanten i hånden og når jeg går. I studio må jeg jobbe som et svin, tenkningen skjer før jeg kommer dit.

– Hva er den viktigste boken i ditt akademiske liv?

– Den danske oversettelsen av essaysamlingen *Forunderlige skønhed – vandring i japansk hverdagskunst* som Yanagi Soetsu opprinnelig skrev i 1937, spesielt essayet om ornamentets vesen. Av komposisjonsaspektene er det ornamentene og de rytmiske komposisjonene som er mine kjerneområder.

– Hva skal til for å bli en god underviser i tegning?

– Man må øve seg i å memorere det visuelle språket, dekode alle bilder og sitt eget blikk for visuelle fenomen.

– Hva er tabu i ditt arbeid?

– Jeg er uten tabu. Tabuene og konvensjonene kan brukes og løses opp. Vi skal ut i det ukjente.

– Hva karakteriserer kontorplassen din?

– Rot. Mange hauger og huskelapper på et lite bord med en datamaskin.

– Om du kunne ha tilbrakt et år ved en annen institusjon hvor som helst i verden, hva ville du ha valgt da?

– Det har jeg aldri tenkt på, da jeg har det som plommen i egget. Det er spennende å være et sted hvor det er en helt annen kultur og et språk jeg ikke kjenner, slik at jeg må kommunisere visuelt. Det

kunne ha vært i Kina eller Japan – fødelandet til Yanagi Soetsu.

– Om du måtte ha valgt deg et annet fagfelt, hva ville du ha falt ned på da?

– Jeg ville ha undervist i form. I gamle dager skilte vi mellom mange typer formfag. Klassisk modeler, eksperimentell form, rom og volum.

– Hvilket tiltak ville du ha gjennomført om du var kunnskapsminister?

– Jeg ville ha økt antallet formings-timer i barne- og grunnskolen, for å lære folk å tegne og å se i ung alder. Jeg ville dessuten ha gitt midler til å innføre et eget ph.d.-program på Kunsthøgskolen i Oslo.

– Hva vil du lese mer om i Forskerforum?

– Jeg liker å lese om sterke og beskjedne fagkvinner. Damene må støtte hverandre.

➔ AV JULIE BRUNDTLAND
LØVSETH

PhD Comics

WWW.PHDCOMICS.COM

Om hvordan Norden ble opplyst

Interessant nybrottsarbeid om den historiske kampen for opplysning i en bok som best leses baklengs.

Helt nylig brukte en stortingspolitiker på høyresiden ordet «forskning» som skjellsord i en debatt om disiplin i skolen i den norske, offentlige kringkasteren NRK. Med dette talende øyeblikket friskt i minnet, akkompagnert av floskelene om at hvis man ikke lærer av historien, er man dømt til å gjenta den, føles det relevant og betimelig å lese en bok om naturvitenskapens plass i offentlighetens historie i Norge og Norden for øvrig.

Boken tar for seg fire århundrer, fra 1600-tallet til vår tid, og er redigert av Merete Roos, professor i historie ved Høgskolen i Sørøst-Norge, og Johan Tønnesson, professor i sakprosa-forskning ved Universitetet i Oslo. De fleste bidragsyterne, som dekker hele Norden foruten Island, har en fot i humaniora, selv om noen også har naturfaglig bakgrunn. Mest plass får 1800-tallet, da moderne vitenskap satte inn nådestøtet mot «de ældre Tiders Vildfarelser og Fordomme» (et sitat fra naturviteren, biskopen og folkeopplyseren Johan Ernst Gunnerus). Minst handler det om «vår tid», som forordet lover. Kildematerialet er ikke så mye vitenskapelige skrifter som populærvitenskapelige bøker, tidsskrifter, aviser, reklametekster og møtereferater – det vi kanskje kan kalle offentlige derivater av den «egentlige» vitenskapen. Boken har et «tekstanalytisk» premiss, det vil at tekstene leses i lys av de kulturelle og intellektuelle strømningene i tekstenes samtid og tar mål av seg til å stille «spørsmål som kan belyse hvordan naturvitenskapens utvikling har formet samfunnet vårt».

Med et utgangspunkt i Kants definisjon av opplysning som «menneskets utgang fra dets selv-forskyldte umyndighet» («Hva er opplysning?») er boken et kjærkomment bidrag til å forstå det historiske forholdet mellom kunnskap, viten og samfunn i Norden. Boken favner vidt, men også ujevnt. Kapitler om geologi og geografi, kropp og medisin har høyest frekvens. Den midterste delen av boken består av fire kapitler som tar for seg naturvitenskapelig folkeopplysning i Norge, Sverige, Danmark og Finland, med ankerfeste midt på 1800-tallet. Kun to av bidragene kan vel sies å handle om vår tid – kapitlene om «kunnskapsbasert medisin» og «O-fagssyndromet». Boken er ordnet historiekronologisk, vi begynner på 1600-tallet og ender på 2000-tallet, men underveis i lesingen tar jeg meg i

å tenke at boken hadde vært tjent med å være redigert i tematiske bolker, gjerne med en overordnet innledning eller oppsummering for hver bolke. For bortsett fra en løst definert «tekstanalytisk» fremgangsmåte er det enkelt å kritisere boken for å mangle en samlende teoretisk tråd. Da blir til gjengjeld bokens mest positive overraskelse det sterkt kritiske etterordet til svenske Sverker Sörlin. Han går hardt til verks og kritiserer tekstsamlingen for nettopp å mangle en samlende idé, et felles sett med fremgangsmåter og spørsmål i møte med de sprikende tematikkene. Han foreslår også fremgangsmåter som burde vært tatt i bruk i større grad, og antyder hvordan arbeidet bør videreføres under en større horisont av «kunnskapshistorie». Men han påpeker ikke minst at den nærværende tekstsamlingen er et pionerarbeid. Da jeg leste dette etterordet, ble jeg glad. Redaktørene viser med dette en genuin vitenskapelig holdning: God forskning skal problematisere seg selv og generere nye spørsmål, og det gjør denne samlingen så visst. Jeg ble også litt sur, for etterordet er så godt skrevet at en anmeldelse av boken nærmest virker unødvendig. Mitt råd: Leser du etterordet først, får du mye mer ut av resten av tekstene.

Så hva har jeg lært av denne boken? For det første at kamp om kunnskap har helt ideologiske og realpolitiske konsekvenser, som for eksempel når kartene over Sverige/Norge skulle tegnes før og etter unionen med Sverige i 1814: «Nye kart måtte tegnes, nye mentale kart måtte fremkalles.» Like gjennomgående er kampen mellom progressive intellektuelle krefter som tror at et opplyst folk utvikler samfunnet til det bedre, og kristen-konservative politiske ideologier som er redd kunnskap skal ødelegge etablerte samfunnsstrukturer. I en fotnote i et kapittel om «O-faget» blir vi minnet om at det ikke er mer enn 30 år siden Kirke- og undervisningsdepartementet, under statsråd Kjell Magne Bondevik i Willochs regjering, mente at «[s]kolen må opplyse om at det ikke foreligger noe endelig svar når det gjelder menneskehetens historie, og at det ikke behøver å være noe motsetningsforhold mellom naturvitenskapelige teorier og Bibelens lære om skapelsen».

At kampen for folkeopplysning er et pågående prosjekt, er også tydelig når en annen norsk, folkevalgt stortingspolitiker på høyresiden kan si: «Min sunne fornuft gjør det vanskelig å tro at klimændringene er menneskeskapte.»

AV KJETIL VIKENE

MERETE ROOS OG
JOHAN TØNNESSON (RED.)
Sann opplysning?
*Naturvitenskap i nordiske
offentligheter gjennom
fire århundrer*
Cappelen Damm Akademisk,
2017, 544 sider
Veil. pris: kr 499

Kjemisk fritt for pølsejev

Artig og velskrevet om mat på molekylnivå.

ANU HOPIA OG ERIK FOOLADI
Kjemi på kjøkkenet
Humanist forlag, 2017
207 sider
Veil. pris: kr 369

Mennesket har en medfødt trang til å vite, sa Aristoteles en gang for lenge siden, og i dag uttrykkes dette blant annet i idealene om grunnforskning, i tanken om at det å oppnå ny innsikt, har en verdi i seg selv. Nå faller nok ikke alle de eksperimentene vi blir introdusert for i boka *Kjemi på kjøkkenet*, innenfor en grunnforskingskategori, til det er de for løse i snippen, men at det er et stort vitebegjær som ligger til grunn, det er ganske sikkert. «Slikt pirrer nysgjerrigheten», kan vi lese flere steder. Ganske sikkert er det også at det kommer noen nye innsikter ut av det. Hvorfor skal nysgjerrigheten ved å utforske ikke gjelde like mye på kjøkkenet som i romfart, spør de to forfatterne. Ja, og ikke minst hvis det kan resultere i noe så livgivende som et par nye matretter.

Forfatterne Anu Hopia og Erik Fooladi kaller seg selv for to matorienterte kjemikere. Ved hjelp av en kokk og et smakspanel av varierende størrelse, ofte studenter som de inviterer til workshops, noen ganger i Norge, andre ganger i Finland, bringer de oss med på en nysgjerrig utforskning av spisekartet. Og det er faktisk ganske gøy. En grunn til det, og

her kan vi igjen bringe inn Aris-
toteles, er at de fleste har en god
del erfaring med det å lage mat,
så vi vet ofte hva som skal til, vi
vet at noe er tilfelle. Men skal vi
følge kunnskapsidealet til Aristo-
teles, så gjelder det også å kunne
si *hvorfor* noe er tilfelle, og det er
her det blir morsomt, synes jeg,
og jeg vil tro det blir like morsomt
for enhver som har det samme
dårlige utgangspunktet som jeg,
for endelig lærer jeg hva det er
som gjør at for eksempel poteter
blir myke når de ligger i kokende
vann, eller hvorfor det tar lengre
tid å ovnssteke enn å koke dem.
Vi blir fraktet ned på molekylnivå,
og lærer om slike ting som enzy-
mer og proteiner og stivelseskor-
ner. For eksempel lærer vi at pasta er
«stivelsespartikler fanget i et pro-
teinnettverk».

Noen av eksperimentene i boka
utfordrer det oppleste og vedtatte.
Kanskje skal ikke kjøttet være rom-
temperert før det legges i panna li-
kevel, og kanskje skal fisken helst
legges i kald panne ved steking?
Hva enn utfallet på dette blir, og
om det egentlig har noe særlig å
si, har det uansett vært interessant
å følge diskusjonen og forklarings-
ene på hva det er som skjer, ja,
det er nettopp i det moroa ligger,
mener jeg, å lære om hva som for
eksempel skjer under steking,
baking og koking, eller bare å få
beskjed om hvordan «molekylene
lirker ionene fra hverandre». Det
er jo alltid hyggelig å komme mer
på innsiden av noe man godt kan
like. Også når det gjelder pølser.
På kjeminivå gjelder nemlig ikke
Bismarcks velkjente utsagn, for
hva er galt med å vite at en pølse
inneholder suspensjoner, emul-
sjoner og geleer?

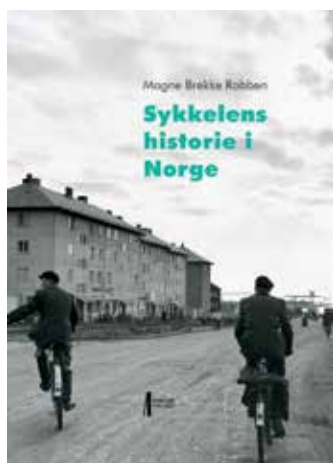
Så dette er en bok jeg gjerne
anbefaler. Forfatterne kan ikke
bare sin kjemi, de kan også en god
del mathistorie, og viktigst av alt,
de skriver på en forbilledlig måte.
Alt er forklart enkelt og godt, og
ikke vet jeg om det skyldes em-
net, at man som kjent både kan
bli glad og takknemlig av litt god
mat, men i hvert fall er det slik en
vennlig tone i språket her. Det, i
tillegg til at hvert kapittel har ri-
kelig med friske illustrasjoner,
bidrar til at boka gliir rett ned.

AV AASNE JORDHEIM

Et utskudd på to hjul

Bli med på en opplevelsrik tur
gjennom norsk sykkelhistorie!

MAGNE BREKKE RABBEN
Sykkelens historie i Norge
Museumsforlaget, 2017
271 sider
Veil. pris: kr 306

Intenning ligger til rette for at
Norge skal bli en sykkelnasjon,
her vi trækker oss mellom bakkar
og berg, i snø og sterke vindkast.
Så er da også sykkelens norske
historie en beretning om lange
motbakker, møteulykker og punk-
terte visjoner.

Historiker Magne Brekke Rab-
ben trækker seg vidt og bredt gjen-
nom to hundre år, uten å velte.
Han disponerer stoffet i vel gjen-
nomtenkte kapitler og evner slik å
fortelle om sykkelens fra en rekke
innfallsvinkler, uten at historien
vingler. Han lar det hele begynne
i 1817, da den tyske baronen Karl
Drais lanserer en løpemaskin,
en innretning med to hjul, styre
og sete, men uten pedaler. Først
femti år senere kan man lese
annonser i franske aviser for en
«pédale vélocipède».

Herfra trår Rabben seg sakte
gjennom de neste tiårene, for slik
å få med seg all tankevirksomhe-
ten som ligger bak den tilsynelat-
ende enkle konstruksjonen en
helt alminnelig sykkel er basert
på. For størrelsen på både fram-
og bakhjul, utforming av styre
og brems, dekk fylt med luft,
kjedets plassering og pedalenes
feste er alle finesser som må prø-
ves ut før vi står der rundt 1890
og holder i «sikkerhetssykkelen»,
en gjenkjennelig stamfar til våre
dagers sykler.

Fra 1900-tallet går det unna,
også i Rabbens historie. Han veks-
ler uanstrengt gir i fortellingen,
bremser opp for artige detaljer,
men holder fast ved to hovedfor-
tellinger: på den ene siden den
norske sykkelproduksjonen, på
den andre siden sykkelens omdis-
kuterte plass i trafikken.

Norge har hatt over 300 syk-
kelprodusenter og flere enn 1300
ulike sykkelmerker gjennom his-
torien. I løpet av 1950-tallet erobrer
imidertid Øglænd-konsernet 90
prosent av markedet, og DBS-
sykler som Apache og Kombi er i
dag norske designikoner. Rabben
forteller edruelig om suksessfab-
rikken i Sandnes, forfatterens
egen hjemby, men diskusjonen om
sykkelfabrikkens eventuelle sam-
arbeid med okkupasjonsmakten
under krigen framstår mest som et
pliktlop. Uansett: I januar 2000 blir
den siste norskproduserte rammen
sendt fra Øglænds fabrikk. Asias
industri har vunnet.

Hvor syklistene skulle gjøre av
seg, har vært diskutert helt siden
de første hestene ble skremt på
1800-tallet. En skulle tro at flere
tiår med diskusjoner om sykling
på fortau var utmattende lesning,
men Rabben holder bra driv. Han
trekker oversiktlige linjer fra
1930-tallets forslag om egne syk-
kelstier og fram til dagens velfor-
mulerte, men ennå temmelig taf-
fette transportplaner, der sykklene
i praksis gang på gang skvises ut
til siden.

Hvordan er det nå – sykler
Thor Hushovd til butikken? Rab-
ben spør i en sving, men vet nok
ikke selv svaret. Det er likevel
hans evne til å se de ulike men-
neskene på sykkelsetet som fasci-
nerer aller mest ved historien han
forteller. Først var det friskuser,
som Wilhelm Henie, Sonias far,
som ledet an, der de trakk ut
av byene og ut på landet. Etter
hvert fikk de følge av stadig flere
grupper av mennesker – kvinner,
arbeidere, barn, miljøvernere,
turister, konkurranseryttere og
Brelett-damer med god tid. For
sykkelen historie er ikke bare en
fortelling om tohjulingen som et
evig utskudd i biltrafikken. Den er
også en historie om kollisjoner sy-
klister imellom, alt etter tid, sted
og sykkeltype. Det er med andre
ord ikke rart at sykkelhjelmene i år
feirer tretti år i Norge.

AV SIRI LINDSTAD

NYE BØKER AV FORSKERE

LOTTE HEDEAGER
Arkeologi. Kort fortalt
Pax, 2017
168 sider
Veil. pris: kr 299

Boka gir et raskt sveip over de
arkeologiske hovedperiodene
og menneskehetens utvikling. Vi
får innblikk i fagets egen histo-
rikk, i grunnleggende teknikker
og klassifikasjoner og i de ulike
tolkningsretningene som finnes.
Her finnes også veiledning i opp-
gaveskriving og en ordliste med
de viktigste fagbegrepene. Boka er
tilpasset arkeologistudenter. Hede-
ager er professor ved Institutt for
arkeologi, konservering og historie
ved Universitetet i Oslo.

ANNE SPURKLAND
Immun
Spartacus, 2017
416 sider
Veil. pris: kr 399

Hvert minutt utkjemper en
kamp på liv og død mellom
oss og mikrobene – disse små ve-
senene som vi ikke kan se med det
blotte øyet, men som finnes overalt
rundt oss og i oss. Med utgangs-
punkt i pasienthistorier, egne opp-
levelser og forskningshistorie teg-
ner immunolog Spurkland et bilde
av kroppens forsvarsverk. Hun er
professor i medisin ved Univer-
sitetet i Oslo og forsker innenfor
autoimmune sykdommer.

ASTRID SKJERVEREN OG JANNE
REITAN (RED.)
Design for a Sustainable Culture.
Perspectives, Practices and
Education
Routledge, 2017
240 sider
Veil. pris: 105 £

Boka presenterer et hittil lite ut-
forsket tema: relasjonen mel-
lom design, kultur og bærekraft.
Den inneholder teoretiske artikler,
historikk og konkrete eksempler
på designprofesjonens rolle og be-
tydningen av læring og opplysning.
Skjerven er professor ved Institutt
for produktdesign, og Reitan er
førsteamanuensis ved Institutt for
estetiske fag, begge ved Høgskolen
i Oslo og Akershus.

Styrk den akademiske friheten!

En ny UNESCO-anbefaling understreker forskeres frihet og ansvar. Den bør alle forskere gjøre seg kjent med, skriver Hans Morten Haugen.

I mangfoldet av etiske retningslinjer for forskning, inklusive debatten om lovregulering (se *Forskningsetikk* nr. 2/17, s. 18–19), er det verdt å merke seg at FNs organisasjon for utdanning, vitenskap, kultur og kommunikasjon (UNESCO) i november reviderte – og forbedret – sin anbefaling om forskere.

En anbefaling har en sterk status i UNESCO, og ved å vektlegge «prinsipper og normer for internasjonal regulering av et bestemt spørsmål» snakker vi i realiteten om en erklæring. FNs verdenserklæring om menneskerettigheter (1948) og FNs urfolkserklæring (2007) er eksempler på erklæringer med stor betydning.

Den opprinnelige anbefalingen, vedtatt i 1974, hadde svakheter, som reflekterer tiden den ble skrevet i. Eksempelvis het det i punkt 4 (utdrag): «Hver medlemsstat bør [...] styre vitenskapelig forskning og utviklingsarbeid for å oppnå nasjonale mål, samtidig som det er tilstrekkelig plass til vitenskapen i seg selv.»

Selv om ingen er uenig i at vitenskapen skal fremme det felles gode, åpner en slik formulering for forskning i visse ideologiers tjeneste.

1997-anbefalingen

UNESCO har også en 1997-anbefaling om status for lærerpersonalet ved høyere utdanningsinstitusjoner. Definisjonen av akademisk frihet i punkt 27 inneholder fire elementer:

- gjennomføre forskning, noe som må inkludere frihet i valg av emner, teorier og metoder
- formidle og publisere forskningsresultater, noe som krever uhindret tilgang til all litteratur og til internett, understreket i punkt 11
- uttrykke seg om institusjonen eller systemet der de jobber, frihet fra institusjonell sensur
- delta i profesjonelle eller representative akademiske organer, som tydeliggjort i punktene 13 og 14

2014-prinsippene om vitenskapens universalitet og faglige frihet, vedtatt av International Council for Science (ICSU), utdyper denne definisjonen.

For Norges del fortjener punkt 2 og 3 over oppmerksomhet. Forskerforbundets *Skriftserie* nr. 1/2017, *Akademisk frihet under press* («Rapporten») løfter fram som ett av problemene krav om publisering i visse type kanaler. Problemet med institusjonell sensur kom fram i undersøkelsen Terence Karran gjennomførte i 2015 i samarbeid med Forskerforbundet, og som ble presentert på

Forskningspolitisk seminar i november samme år: 10 prosent har blitt truet med disiplinære tiltak som følge av interne ytringer ved institusjonen.

Alle forskere?

FNs konvensjon om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter anerkjenner i artikkel 15.3 «frihet som er uunnværlig for vitenskapelig forskning». I *forslaget* til en ny grunnlovsbestemmelse – fremmet av representanter for seks av de (da) sju partiene på Stortinget (Dokument 12:31 (2011–2012)) – var formuleringen «forskningens frihet». Selv om forslaget ikke fikk 3/4 flertall, er det viktig at forslaget vektlegger at den særlige friheten skal gjelde *alle* forskere, og ikke bare dem som arbeider ved høyere utdanningsinstitusjoner.

Utgangspunktet er forskningens sannhetssøken, som er det sentrale formål for forskningen. Denne må ikke komme under press, uansett om man er ansatt ved en forskningsinstitusjon eller en høyere utdanningsinstitusjon. En slik forståelse av akademisk frihet brukes også i Rapporten.

Nettopp derfor, og fordi 1974-anbefalingen gir svakere individuell beskyttelse enn 1997-anbefalingen, var det på høy tid at det kom en tekst som understreker frihet for forskere, noe vi har fått med 2017-anbefalingen. Ti nøkkelområder er løftet fram i et eget vedlegg til 2017-anbefalingen.

2017-anbefalingen er ingen revisjon, men en helt ny tekst. En rekke organisasjoner, som ICSU og International Social Science Council, har deltatt. 2017-anbefalingen utvider perspektivet til å omfatte forskning og ikke bare forskere.

Akademisk frihet og tilrettelegging

Mens 2017-anbefalingen ikke eksplisitt viser til definisjonen av akademisk frihet, understrekes i punkt 10 at nasjonale myndigheter skal utvise «den ytterste respekt for «autonomi og forskningsfrihet som er uunnværlig for vitenskapelig framgang».

Punkt 11 understreker ulike former for moralsk og materiell støtte til forskere, særlig i et tidlig kvalifiseringsløp. Uttrykket «rimelig grad av sikkerhet» for ansettelse gir imidlertid ikke spesielt sterke føringer.

Åpen tilgang og opphavsrett

Tilgang til forskningsresultater understrekes på ulike måter i 2017-anbefalingen, også formidling til allmennheten, samtidig som punkt 16 under-

KRONIKK &
DEBATT

Send debattinnlegg og kronikkforslag til kjetil.brottveit@forskerforum.no.

Maks lengde på kronikk: 9000 tegn med mellomrom. Honorar for trykte kronikker: kr 2000. Maks lengde på debattinnlegg: 7000 tegn med mellomrom, men kortere innlegg har større sjanse for å bli trykket. Debattinnlegg honoreres ikke.

streker at det skal tas hensyn til «gjeldende rettigheter». I denne sammenheng er det relevant at 1997-anbefalingen i punkt 12 understreker «særlig beskyttelse som følger av nasjonal og internasjonal lov om opphavsrett».

2017-anbefalingen understreker i punkt 18 d en «passende balanse mellom immaterialrettsbeskyttelse og åpen tilgang». Det er tydelig fra konteksten at det er genrøveri (eng. biopiracy: det å tilegne seg genressurser uten forhåndsamtykke og avtale om utbyttedeling) og anerkjennelse av såkalt tradisjonell kunnskap (stadig hyppigere omtalt som «indigenous innovation») som er fokuset. Samtidig kan formuleringen leses som en oppfordring om å sikre åpen tilgang også der opphavsrettsbeskyttelse kunne innebære begrensninger på slik tilgang.

Et annet punkt om åpen tilgang (27 f) omtaler ikke opphavsrett overhodet. Det er derfor rimelig å lese 2017-anbefalingen som en klar støtte til åpen tilgang.

Patentering

Patentering omtales, som moment i en ytelsesvurdering av den enkelte ansatte (punkt 34) og i forbindelse med plikten til å sikre den enkeltes immaterialrettigheter (punkt 37), et punkt hvor også opphavsrett inngår. Ved å bruke uttrykket «deres» gis en forståelse av at det som er oppfunnet som del av et ansettelsesforhold, tilhører oppfinneren. Mange stater har en lov om arbeidstakeroppfinnelser, deriblant Norge, hvor det heter i § 4 at «arbeidsgiveren [kan] kreve retten til oppfinnelsen helt eller delvis overført til seg».

Som jeg har vist i artikkelen «Akademisk frihet og akademisk ansvar: Nordiske perspektiver» (*Retfærd* 1/2013), skiller Norge seg fra de andre nordiske land ved at loven i § 6 gir den enkelte ansatte «ved universiteter og høyskoler [...] rett til å publisere oppfinnelsen dersom arbeidsgiveren ble varslet». Etter den norske patentloven innebærer publisering at nyhetskravet ikke oppfylles, og dermed vil grunnlaget for patent bortfalle. Unntaksbestemmelsen i arbeidstakeroppfinnelserloven gir ansatte ved norske høyere læresteder en frihet som ikke finnes i de andre nordiske land. Det er påfallende at arbeidstakeroppfinnelser ikke er drøftet i 2017-anbefalingen.

Institusjonell autonomi

Heller ikke institusjonell autonomi er tydeliggjort i 2017-anbefalingen. Mens 1997-anbefalingene

AV HANS MORTEN HAUGEN, dr.jur. og professor i internasjonal diakoni, VID vitenskapelige høyskole, studiested Diakonhjemmet

Med tavle og kritt

understreker institusjonell autonomi, noe som også inngår i universitets- og høyskoleloven § 1-5 (2), er vekten i 2017-anbefalingen snarere forholdet mellom nasjonale tiltak og individuell frihet. Formuleringen i punkt 14 om «nødvendig og ordentlig [«proper»] uavhengighet for utdannere og utdanningsinstitusjoner» er det nærmeste vi kommer omtale av institusjonell autonomi.

Selv om det er riktig at en forskningsinstitusjon ikke har krav på samme autonomi som en utdanningsinstitusjon, er det uheldig at UNESCO lot anledningen gå fra seg til å understreke viktigheten av autonomi for alle institusjoner som arbeider med forskning. Tilbøyeligheten til å utsette institusjonene for politisk press er i vår del av verden mest synlig i ungarske myndigheters forsøk på å stenge Central European University.

Forskeres ansvar

Til sist er det relevant å peke på hvordan forskeres ansvar vektlegges i 2017-anbefalingen. Punkt 10 understreker at forskere ivaretar sitt forskeropdrag i tråd med samfunnets krav. Formuleringen er «respect public accountability», en formulering som kan være valgt fordi de ulike nasjonale systemene for å ivareta forskningsetikker er såpass ulike. Likevel er det uklart hvem som dekkes av begrepet «public», og hvordan «accountability» rent faktisk skal utøves, gitt at kjernen i definisjonen er eksternt satte standarder, med mulighet for sanksjoner dersom standardene ikke etterleves.

Ansvar knyttes til å fremme fred (punkt 5), respektere urfolk og lokalsamfunn, kompensere bruk av kunnskap (punkt 16), beskytte særlig sårbare mennesker (punkt 18), og ha bevissthet om virkninger på framtidige generasjoner (punkt 19). Dette er rimelige krav.

Oppfølging

1997-anbefalingen overvåkes av en egen komite, CEART, som i 2009 behandlet en klage fra Dansk Magisterforening (DM), Forskerforbundets søsterorganisasjon, over at universitetsloven undergravde akademisk frihet. CEART fant grunn til bekymring og anbefalte «dialog». På møtet i 2012 vurderte CEART utfallet av denne dialogen, og viste til en «continued dissatisfaction of the DM». Rapportene fra CEART sendes til alle medlemsstatene.

Under 2017-anbefalingen foreslås ikke noe tilsvarende klageorgan, bare statusrapporter hvert fjerde år om gjennomføringen, som skal presenteres for UNESCOs generalkonferanse, første gang i 2021. Likevel må 2017-anbefalingen ikke bare bli et anliggende for statene, men også gjøres kjent i forskningsinstitusjonene.

De kveldene du blir sittende litt for lenge oppe, kaster sjelden noe fornuftig av seg. Men det finnes unntak. Jeg hadde en slik søndagskveld i begynnelsen av november. Helt tilfeldig ble jeg sittende og se på et TV-program med Einar Rasmussen – best kjent som en av verdens fremste padlere på 70-tallet. Rasmussen er en svært populær realfagslærer på en videregående skole. Han kan vise til oppsiktsvekkende gode resultater på de eksamenne elevene avlegger, og det uten å ha adoptert en eneste av de pedagogiske trendene som har kommet og gått de siste tiårene. Han sverger til tavleundervisning, gir elevene tilbud om ekstraundervisning i langfriminuttene og mener strengt tatt at elevene ikke trenger å lese pensum.

Ifølge Einar Rasmussen er det for mye «støy» i pensumbøkene, og hans jobb blir å rydde bort støyen for elevene, slik at de lettere når inn til kjernen. Dra ut det de må forstå for å kunne beherske faget. Kan du det grunnleggende, er det greit å bevege seg videre. Gjerne på egen hånd. Det var noe i Rasmussen sin pedagogikkfilosofi som var umiddelbart gjenkjennelig fra egen erfaring.

I likhet med Einar Rasmussen er jeg dyslektiker, og jeg har flere ganger sett påstanden om at dyslektikere finner sin egen måte å lære på. Personlig leste jeg knapt en eneste pensumbok da jeg

studerte samfunnsøkonomi grunn- og mellomfag. Jeg fulgte forelesninger og noterte flittig. Etterpå renskrev jeg forelesningsnotatene og laget meg en regel om at jeg ikke skulle gå fra lesesalen før jeg hadde forstått alt som var gjennomgått på dagens forelesning. Karaktermessig fungerte det helt utmerket.

Men nå skal det være omvendt. Den siste trenden jeg har fanget opp, er «flipped classroom», eller «omvendt undervisning» på norsk. Det vil si at studentene har sett en videoforelesning før de møter opp til undervisningen, som ikke er undervisning, men ulike former for gruppearbeid og oppgaveløsning. Tanken er selvsagt at tiden man tradisjonelt har brukt til undervisning, skal brukes til å veilede studentene i oppgaveløsning.

Jeg forventer aldri at studentene skal ha lest pensum før de møter til forelesning. Jeg er til og med usikker på om det er hensiktsmessig at de har gjort det. Min jobb – tenk jeg – er å løse studentene gjennom pensum. Gi dem forståelse for begreper de møter i pensum, trekke ut hovedlinjene i stoffet og poengtere hva som er nødvendig å kunne for å forstå dagens tekst. Jeg bruker mye tid på å finne gode eksempler som letter forståelsen. På den måten søker jeg å gi dem knagger å hekte pensum på, når de – formodentlig – setter seg ned og leser på egen hånd.

«Jeg forventer aldri at studentene skal ha lest pensum før de møter til forelesning.»

AV ODDVEIG STORSTAD, førsteamanuensis ved Høyskolen Kristiania, Trondheim

Jeg opplevde også stor gjenkjennelse i John Peter Colletts tekst «Taushetens ansikter» i forrige nummer av Forskerforum, hvor han beskriver hvordan daffe studenter påvirker foreleseren negativt. Jeg spurte en gruppe av mine studenter hva det var som karakteriserte de gode foreleserne. Engasjement er det som oppsummerer svarene deres. Med andre ord: Uengasjerte studenter og uengasjerte forelesere gir ikke god undervisning og derfor heller ikke god læring.

Personlig har jeg hatt mange gode lærere fra barneskole til universitet – de har vært engasjerte, dyktige formidlere med stor faglig kunnskap. Jeg er dem stor takk skyldig. Uten unntak har de brukt tavle og kritt. Kanskje er det ikke nye pedagogiske trender vi skal jakte på, men engasjerte formidlere som virkelig er motivert ut fra ønsket om å lære bort? Men her uttaler jeg meg på tynt grunnlag – jeg har ikke et eneste studiepoeng i pedagogikk, kun min egen erfaringsbaserte kunnskap.

Gjesteskribentene skriver sant og subjektivt om forskning. De faste gjestene er John Peter Collett, Guðrún Jónsdóttir, Oddveig Storstad og Lorenz Khazaleh.

Upresise tall om likestilling

Likestilling i akademia er et viktig mål, men det tjener ikke saken å bygge argumentene på et upresist statistisk grunnlag, skriver Silje Bringsrud Fekjær.

KJØNNBALANSE: Debatten om kjønnsbalanse i toppstillinger i akademia er viktig, og derfor må vi også ta utgangspunkt i riktig tallgrunnlag. Ingvil Hellstrand og Marit Aure presenterer resultater fra BALANSE-prosjektet om kjønn og opprykk i akademia i en kronikk i Forskerforum nr. 9/2017. Et sentralt poeng i kronikken er at «kjønnsbalansen kommer ikke av seg selv når det bare er nok kvinner å ta av». Hellstrand og Aures argument er at fordi kvinner i dag er i flertall blant doktorandene og i mindretall blant professorene, kan vi ikke fortsette å tro at årsaken til at det er få kvinnelige professorer, er at det er få kvinner i den gruppen professorene rekrutteres fra. Skal vi vurdere betydningen av en demografisk forklaring på kvinners underrepresentasjon, må vi imidlertid gi presise anslag for hvilke doktorandkohorter dagens professorer faktisk er rekruttert fra. Dagens professorer er ikke rekruttert fra de kohortene som utgjør dagens stipendiater, og kvinnene er heller ikke i klart flertall blant dagens doktorander.

Doktorander: Ikke klart kvinneflertall

Hellstrand og Aures utgangspunkt er at kvinnene er i flertall blant dem som disputerer. Dette belegger de med å vise til kvinneandelen blant doktorandene, som ganske riktig var 53 prosent i 2015. Hellstrand og Aure unnlater imidlertid å nevne at kvinneflertallet i 2015 foreløpig ser ut til å

«De som er professorer i dag, er naturligvis ikke rekruttert blant dem som er stipendiater i dag.»

AV SILJE BRINGSRUD FEKJÆR, professor, Senter for profesjonsstudier, Høgskolen i Oslo og Akershus

være unntaket og ikke regelen. NIFUs doktorgradsstatistikk viser at i 2016 var kvinnene igjen i knapt mindretall (48 prosent), slik de har vært de ti siste årene. Det eneste unntaket er 2014, hvor fordelingen var 50/50.

Hovedpoenget mitt er ikke å diskutere små forskjeller i prosenter, men at det er lite dekning for å si at det er *klart flere* kvinner blant dagens doktorander. Dette blir ekstra interessant fordi Hellstrand og Aure omtaler en kvinneandel på 53 prosent som *klart flere*, mens en mannsandel på 57 prosent i neste avsnitt blir omtalt som *tilnærmet kjønnsbalanse* (kjønnsfordelingen blant stipendiatene ved UiS). Hva som fortolkes som klart flertall, og hva som fortolkes som tilnærmet kjønnsbalanse, ser altså ut til å avhenge av hvilket kjønn som er i flertall.

«Gammelt» mindretall

Det viktigste problemet er imidlertid at dagens andel kvinnelige professorer blir sammenlignet med kvinneandelen blant dagens stipendiater. De som er professorer i dag, er naturligvis ikke rekruttert blant dem som er stipendiater i dag. Som alle vet, tar det tid å bli professor. De som er professorer i dag, er dermed rekruttert fra kohorter hvor kvinneande-

len var langt lavere. Dette poenget har vært tydelig presentert for forskere fra BALANSE-prosjektet før, senest av Svein Sundby ved Havforskningsinstituttet i hans kronikk i På Høyden tidligere i år. Hellstrand og Aures kronikk viser imidlertid at det fremdeles er dagens stipendiater som er BALANSE-forskernes foretrukne sammenligningsgrunnlag.

Nøyaktig når norske professorer disputerer, finnes det ikke publiserte tall for, og blant dagens professorer vil det også være en del som aldri har disputert. Men vi vet at gjennomsnittsprofessoren er 57 år (Database for statistikk om høgre utdanning). NIFUs statistikk viser at medianalderen for doktorander i den aktuelle perioden (ca. 1989–2011) har ligget stabilt rundt 35 år. Ut fra det kan vi anslå at det er 22 år siden den gjennomsnittlige professoren disputerte. Det betyr at dagens professorer er rekruttert fra kohorter hvor kvinnene utgjorde om lag 31 prosent av doktorandene (1995, tall fra NIFUs doktorgradsstatistikk). 28 prosent av dagens professorer er kvinner (Database for statistikk om høgre utdanning). Hellstrand og Aure anslår at kvinneandelen blant professorer er 25 prosent, igjen et litt upresist tall som bidrar til å gi inntrykk av at kvinnene er sterkt underrepresentert.

Svak underrepresentasjon

Når vi tar utgangspunkt i doktorandkohortene som dagens professorer mest trolig er rekruttert fra, ser vi at kvinner fremdeles er un-

derrepresentert, men bare i svak grad. Mens kvinnene utgjorde ca. 31 prosent av doktorandene rundt den tiden dagens professorer disputerte, utgjør de 28 prosent av dagens professorer. Disse tallene gir inntrykk av en langt svakere underrepresentasjon enn hvis man sammenligner kvinneandelen blant dagens professorer med kvinneandelen blant dagens stipendiater.

«Det er fremdeles oftere kvinnene som går hjem før klokka fire for å hente i barnehagen.»

Det er fortsatt mulig at kvinnene i de akademiske kohortene som dagens professorer er rekruttert fra, ble systematisk forskjellsbehandlet, slik at de falt fra allerede før disputas, eller at de har jobbet hardere for å ta igjen for ulempene ved å være kvinne. Det betyr i tilfelle at den relativt svake underrepresentasjonen ikke viser hvor lang veien til professortitlen egentlig har vært for denne generasjonen kvinnelige akademikere. Men hvis halvparten av dagens professorer hadde vært kvinner, burde vi stilt spørsmål ved om mennene i de akademiske kohortene som disputerte samtidig med dagens professorer, hadde blitt systematisk diskriminert i sine forsøk på å få opprykk til professor.

Fire mulige forklaringer

Litt forenklet kan det være fire mulige forklaringer på hvorfor kvinner fremdeles er i mindretall blant professorene. Det kan skyldes demografiske forhold: at kvinner var i mindretall blant de

akademiske kohortene dagens professorer er rekruttert fra. Det kan skyldes forhold i academia som systematisk gir kvinner ulemper, som diskriminering eller at kvinner blir pålagt mer undervisning og administrasjon. Det kan skyldes at kvinner er mindre motivert for opprykk og derfor gjør mindre strategiske valg og legger ned mindre innsats. Eller det kan skyldes at kvinnene fremdeles tar mer av ansvaret hjemme og derfor får mindre muligheter til å satse på jobben. Etter mitt syn er det for tidlig å konkludere sikkert om betydningen av hver av disse faktorene. Denne gjennomgangen av tallgrunnlaget har vist at det er for enkelt å avfeie demografiargumentet fordi vi per i dag har mange kvinnelige stipendiater.

Fordeelingen på hjemmebane

Forskningsresultater blant annet fra BALANSE-prosjektet og Vabø et als NIFU-rapport fra 2012 gir oss noen indikatorer om årsakene. Et sentralt funn er at arbeidsfordelingen på hjemmebane fremdeles har betydning. Dette mønsteret kjenner vi igjen blant annet fra Sigtona Halrynjos forskning på andre høyt utdannede grupper, som viser at kvinnene i utgangspunktet har like høye ambisjoner som mennene, men at ambisjonene og mulighetene endres når de får barn. At arbeidsfordelingen i hjemmet har betydning, innebærer ikke at dette er et individuelt problem med individuelle løsninger. At kvinner tar mer av ansvaret for barna, har fremdeles strukturelle og samfunnsmessige årsaker og løsninger. Når høyskolene og universitetene skal utforme tiltak for å bedre kjønnsbalansen, bør de imidlertid være oppmerksomme på at underrepresentasjonen av kvinnelige professorer også ser ut til å skyldes forhold som høyskolene og universitetene ikke kan gjøre så mye med: at det var færre kvinner i de kohortene dagens professorer ble rekruttert fra, og at det fremdeles oftere er kvinnene som går hjem før klokka fire for å hente i barnehagen. Likestilling i academia er et viktig mål, men det tjener ikke saken å bygge argumentene på et upresist statistisk grunnlag.

Kjønnsbalanse og alternative fakta

BALANSE-programmet underslår at forskerrekutter, kvinner som menn, ikke kan tre inn i en toppstilling uten lengre tids kvalifisering, skriver Svein Sundby.

KJØNNBALANSE: Forskningsprogrammet BALANSE (2013–2022), samt gjennomføringen av programmet fram til «midtveisevalueringen» nå i november 2017, kommer stadig skjevere ut.

Det begynte med at programets målsetting tendensiøst tar utgangspunkt i ikke-dokumenterte påstander som ved nærmere analyse viser seg å være direkte uriktige. Kort beskrevet betegner BALANSE dagens andel av kvinnelige forskere i toppstillinger (professor/forsker 1183) (som er ca. 25–30 prosent) i forhold til dagens andel av kvinnelige forskerrekutter (som er ca. 65 prosent) som et «fall» i andel kvinner mot toppstillinger.

Demografiens tyngdelov

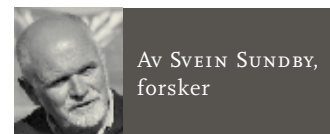
Programmet underslår det grunnleggende faktum at forskerrekutter, kvinner som menn, ikke kan tre inn i en toppstilling før etter et lengre tidsrom med kvalifiserende arbeid; noen før, noen seinere, men i gjennomsnitt etter omtrent 20 år. Deretter sitter de fleste i denne toppstillingen til pensjonsalder. Den gjennomsnittlige alderen for en forsker i toppstilling er ca. 55–57 år, og dermed er aldersforskjellen på en gjennomsnittlig doktorgradstudent og en gjennomsnittlig professor nærmere 30 år. Dette er «demografiens tyngdelov». Derfor kan ikke dagens andel av kvinnelige forskere i toppstillinger sammenlignes med dagens andel av kvinnelige forskerrekutter. De må rimeligvis sammenlignes med andelen av kvinnelige forskerrekutter i det tidsrommet da de selv var rekruttert. Da blir det også klart at «aksiomet» i programplanen er uriktig: «Norge ligger på verdenstoppen når det gjelder likestilling, men allikevel er andelen kvinner i akademiske toppstillinger bemerkelsesverdig lav.» Det viktigste grunnlaget for programmet faller da vekk. Det viser seg nemlig at andelen kvinnelige forskere i toppstillinger er like høy som andelen kvinnelige forskerrekutter på det tidspunktet som doktorgradsdisputasen

foregikk. Og videre: Økningen i andelen av kvinnelige forskere i toppstillinger gjennom de seineste årene har fortsatt å øke i tilnærmet samme takt som økningen i andelen av kvinnelige forskerrekutter i det tidligere sammenlignbare tidsrommet.

BALANSE skal utvikle en «verktøykasse» for å håndtere «den bemerkelsesverdige lave andelen av kvinner i toppstillinger». Programmet er i ferd med å sette kuren foran diagnosen.

– Ta en time-out

Og rapportene i programmet fortsetter å speile de samme alternative faktaene som konklusjoner av deres forskningsarbeid. Undertegnende påpekte dette i en kritikk i *På Høyden* i mai 2017 av rapporten «Farefull vei mot toppen. Kjønnsbalanse i forskning og forskningsledelse ved forsknings- og utdanningsinstitusjoner i Bergen» av Gry Brandser og Sevil Sümer (Rapport Nr. 32016, Rokkansenteret, Uni Research). I denne rapporten ble det dessuten gjennomført en intervju-under-

AV SVEIN SUNDBY,
forsker

søkelse som bryter alle regler om tilfeldig utvalg.

I Forskerforum 29. oktober 2017 presenterer Ingvil Hellstrand, UiS, og Marit Aure, UiT, liknende data for Universitetet i Stavanger som Brandser og Sümer presenterte for bergensmiljøet. Denne rapporten er kommentert og kritisert i detalj av professor Silje Bringsrud Fekjær, HiOA, her i samme utgave av Forskerforum.

BALANSE-programmet har nettopp gjennomgått en midtveisevaluering uten at kritikken i de nevnte prosjektene er tatt opp, men også uten at det er særlig mye å evaluere – ifølge den ene personen som har stått for midtveisevalueringen. Jeg oppfordrer Forskningsrådet til en time-out for BALANSE for å bringe 158 millioner-kroners-programmet på rett spor de siste årene av levetiden fram til 2022.

Ved Handelshøyskolen ved Universitetet i Agder er det ledig en til to fast(e) 100 % stilling(er) som

Professor/dosent/førsteamanuensis i arbeidslivskunnskap

Arbeidssted er for tiden Campus Grimstad.

Arbeidslivet er i sterk endring, og Handelshøyskolen ønsker å styrke kompetansen relatert til framtidens organisering og prosesser i arbeidslivet, der blant annet arbeidsorganisering og teknologi sees i tettere sammenheng.

Søker må beherske et skandinavisk språk, samt engelsk skriftlig og muntlig. I tråd med Norges Forskningsråds Balanseprosjekt, jobber Universitetet i Agder målrettet for å øke andelen kvinner i professorstillinger. Kvinner oppfordres derfor spesielt til å søke.

Søknadsfrist 11.12.2017

For fullstendig annonsetekst se: www.uia.no/ledige-stillinger

Fusjonshysteriet

Etter NTNU-fusjonen føler man seg satt ti år tilbake i tid.

AV JON OLAF OLAUSEN, professor ved NTNU Handelshøyskolen

BYRÅKRATI: Fusjonshysteriet som preger offentlig sektor, bærer preg av at for mange leker økonomer. Med det mener jeg at det virker som nær sagt alle er svært opptatt av stordriftsfordeler, men ingen ser ut til å ha hørt om stordriftsulemper. Dersom en sparer noen prosenter, men samtidig leverer dårligere kvalitet, har en da nådd målet?

Sendrektige rutiner

Som tidligere NTNU-ansatt var det en positiv overraskelse å få jobb ved HiST (Høgskolen i Sør-Trøndelag) i 2008. Alt var

mye enklere, systemene bedre og byråkratiet mindre (vi klaget selvfølgelig likevel). Administrasjonen satt nært oss faglige og hadde kapasitet til å hjelpe oss med stort og smått i hverdagen. I forbindelse med fusjonen hadde jeg et svakt håp om at NTNU så sitt snitt til å få røsket opp i sendrektige rutiner og gamle, utdaterte, tungvinte systemer. Det var nok veldig naivt.

Lønn i lønningspose

Mitt håp var delvis begrunnet i at det fantes en del ting som tydet på at HiST objektivt sett ble drevet

bedre. La meg ta et par eksempler. Da HiST og NTNUs kvalitetssystem skulle evalueres av Nokut i 2013, var jeg involvert som del av studiekvalitetsutvalget ved HiST. HiST hadde åpenbart jobbet godt med kvalitetssystemet, og fikk strålende skussmål av Nokut. NTNU fikk i samme runde tomme ned for sitt kvalitetssystem. Til min overraskelse ser jeg likevel ingen spor av HiSTs gamle system i NTNUs kvalitetssystem etter fusjonen.

Stor var også overraskelsen over at vi i NTNU-systemet måtte tilbake til refusjonsblokk når vi skal handle inn ting og tang. Det er nesten så man forventer å få krav om å betale med sjekk, lønna i lønningspose, og at eksamensbesvarelsene skal fakses over til eksamenskontoret. Apropos eksamen så har vi her et annet snurrig eksempel på NTNUs (står for teknisk-naturvitenskapelige, bare nevner det) uovertrufne digitaliseringsnivå. Våre administrativt ansatte må i sensurtiden egenhendig gå opp til det sentrale eksamenskontoret med sensurlistene. E-post er ikke bra nok, heller ikke faks eller brevdUER tydeligvis, de skal leveres i papirform. Når en jobber så tungvint, er det ikke rart ting tar tid.

Saker blir hengende

Generelt kan en si at i gamle HiST hadde de administrativt ansatte mulighet til å gjøre mange ulike oppgaver, de var generalister. I NTNU har man spesialister etter Adam Smiths gamle knappenålfabrikk-eksempel. Alle har en bestemt oppgave å utføre, og heller ikke rettigheter og tilgang i systemene til å gjøre annet enn denne tilmålte oppgaven. Resultatet er et hierarkisk saksbehandlingssystem hvor saker blir hengende fordi de «lenger ned» i systemet, de som faktisk gjør jobben, ikke har rettigheter til å ferdigbehandle sakene. Med færre rettigheter følger mindre ansvarsfølelse for at sakene faktisk blir ferdigbehandlet, og dermed ender man opp med et svært sendrektig byråkratisk system.

De fleste skjønner at det er mer effektivt at flest mulig saker ferdigbehandles så «langt nede» i systemet som mulig. Adam Smith viste at ved å dele opp produksjonen i mange små operasjoner

(samlebåndsprinsippet) økte effektiviteten. De som har utformet NTNUs administrative systemer, virker dessverre ikke å ha fått med seg at denne typen organisering passer svært dårlig i kunnskapsorganisasjoner, og generelt i organisasjoner hvor mer komplekse oppgaver skal løses. Heldigvis har jeg ikke så mye innsikt i hvor mye prakt de administrativt ansatte er utsatt for, men gjennomgangsmelodien er at man føler seg satt ti år tilbake i tid. Samtidig skal en nå med færre ressurser løse oppgavene på mer tungvinte måter.

«E-post er ikke bra nok, heller ikke faks eller brevdUER tydeligvis, de skal leveres i papirform.»

Mangel på fleksibilitet

For oss faglige er overgangen antagelig enklere enn for de administrativt ansatte. Likevel er det også her en overgang til mer tungvint og mindre fleksible løsninger som preger overgangsvinduet. La meg bare ta et eksempel. I gamle HiST måtte emnebeskrivelsen for neste år legges inn på våren året før forelesningen startet. Det vil si at om jeg skulle forandre et fag jeg foreleser våren 2018, måtte endringen kommet inn i studieplanen senest våren (mai) 2017. Dette opplevde vi som lite hensiktsmessig og som en hemsko i fagutviklingen. Som kjent er det gjerne like før faget skal foreleses at en virkelig er motivert og inspirert til å forbedre faget. Samtidig kan det ha dukket opp nye læringsverktøy eller nytt pensum som faktisk krever andre læringsmål og metoder, for eksempel større eller mindre grad av obligatorisk innlevering. Med NTNU ble dette enda verre. Skulle jeg forandret emnebeskrivelse og krav i faget som foreleses våren 2018, måtte jeg ha bestemt meg for dette senest i november 2016! I en «digital verden» på et teknisk-naturvitenskapelig universitet er denne «fleksibiliteten» i beste fall oppsiktsvekkende.

Ved Handelshøyskolen ved Universitetet i Agder er det ledig en fast 100 % stilling som

Professor/dosent/førsteamanuensis/førstelektor i organisasjonsteori og ledelse

Arbeidssted er for tiden Campus Grimstad.

Stillingen er knyttet til organisasjonsteori og ledelse med vekt på organisasjonsutvikling, personalledelse og HMS. Arbeidslivet er i sterk endring, og Handelshøyskolen ønsker å styrke kompetansen relatert til framtidens organisering og prosesser i arbeidslivet.

Søker må ha god kjennskap til norsk arbeidsliv med dens reguleringer.

Undervisningsspråket er norsk/skandinavisk.

I tråd med Norges Forskningsråds Balanseprosjekt, jobber Universitetet i Agder målrettet for å øke andelen kvinner i professorstillinger. Kvinner oppfordres derfor spesielt til å søke.

Søknadsfrist 11.12.2017

For fullstendig annonsetekst se: www.uia.no/ledige-stillinger

Kampen om talentene: – Vil trenge flere forskere

– Vår tid skriker etter smarte folk som vil leve livet sitt til kunnskap. Vi må gjøre mer for å tiltrekke oss og beholde de beste hodene innenfor forskning, sa kunnskapsminister Henrik Asheim på Forskningspolitisk seminar 14. november. En fullsatt sal på Hotel Bristol i Oslo hørte kunnskapsministeren innlede om regjeringens politikk for forskerrekuttering. Asheim tok blant annet til orde for at flere forskere måtte få faste stillinger.

– Den nye loven om statens ansatte som ble vedtatt før sommeren, innebærer en innstramming. Jeg forventer at institusjonene i større grad ansetter fast, også når finansieringen er ekstern, sa Asheim.

Forskerforbundets leder Petter Aaslestad åpnet seminaret med å vise noen utviklingstrekk i norsk forskerrekuttering. – Økte studenttall og stor aldersavgang blant de ansatte, gjør at vi vil trenge flere dyktige forskere og undervisere i årene foran oss. Samtidig tyder undersøkelser på at færre vil bli forskere. Det gir grunn til bekymring, sa Petter Aaslestad.

Styrk kvaliteten – fjern administrasjonskuttet

– Dere forventer tettere oppfølging av studentene og mer og bedre forskning. Forslaget om nok et omfattende administrasjonskutt står i veien for disse målene, sa Forskerforbundets leder Petter Aaslestad til Stortingets Utdannings- og forskningskomite under den åpne høringen om statsbudsjettet for 2018.

Han ba komiteen om å gå mot forslaget om det fjerde administrasjonskuttet på like mange år. – Samlet sett har administrasjonskuttene nå vokst seg til 835 millioner kroner. Et så betydelig kutt rammer kjernevirksomheten ved institusjonene – forskning og undervisning.

PechaKucha-turné høsten 2017

Forskerforbundet arrangerer PechaKucha-kveld på Hamar tirsdag 28. november og i Stavanger 12. desember. Målet med en PechaKucha-ekveld er å gi publikum mange engasjerende foredrag på kort tid. Arrangementene er gratis og åpne for alle interesserte. PechaKucha-turneen arrangeres som ledd i Forskerforbundets kampanje Hjernekraftverk.

PechaKucha er en underholdende presentasjonsform hvor foredragsholderen har 6 minutter og 40 sekunder på å presentere et prosjekt, og bruker 20 bilder og illustrasjoner til å utdype foredraget. På våre tidligere arrangementer har det blitt holdt foredrag om alt fra aloe vera-plantens hemmeligheter til sammenhengen mellom magneter, metallrør og usynlighetskapper.

Kontingentsatser 2018

Disse kontingentsatsene gjelder for medlemskap i Forskerforbundet i 2018:

- Ordinært medlemskap – 462 kr./mnd.
- Stipendiatmedlemskap – 251 kr./mnd.
- Obligatorisk medlemsforsikring – 154 kr./mnd.
- Studentmedlemskap – gratis

En fullstendig oversikt over kontingentsatser finner du på forskerforbundet.no/kontingent.

Kampanje: Ekstra vervepremie ut året

For hvert nye medlem du verver i november og desember 2017 får du et ekstra gavekort til en verdi av 500 kroner, i tillegg til den ordinære vervepremie!

Kjenner du noen som kan bli medlem i Forskerforbundet? Verv en kollega i dag

og få vervepoeng som kan tas ut i form av gavekort. Jo flere du verver jo mer får du i vervepremie: 500,- for ett nytt medlem, 1 500,- for to, og deretter 500,- for hvert ekstra medlem du verver.

På Min side finner du oversikt over dine vervinger og din poengsaldo. Vervekontoen gjøres opp 31. desember, og da får du tilsendt et Visa gavekort med opptjent beløp.

Boliglån fra 1,99 % i Storebrand bank

Bruk medlemsfordelene! Gjennom Unios avtale med Storebrand bank kan Forskerforbundets medlemmer få boliglån til 1,99 % rente uavhengig av lånebeløp, inntil 70 % av boligens verdi.

- Avtalen omfatter medlemmer, studentmedlemmer og ansatte i Unios medlemsforbund.
- Du kan låne inntil 85 % av boligens verdi til en svært god rente.
- Beste rente på 1,99 % er uavhengig av lånebeløp, inntil 70 % av boligens verdi.
- Det er ingen etableringsgebyr første gang du tar opp lån, så lenge lånet er innenfor 70 % av boligens verdi.
- Renta gjelder både boliglån og lån til fritidsbolig.

Statsbudsjettet for 2018

På Stortinget foregår budsjettforhandlingene for fullt, og Forskerforbundet har deltatt på høringer og levert skriftlige innspill til tre av komiteene. Vi har møtt Næringskomiteen, Familie- og kulturkomiteen og Utdannings- og forskningskomiteen.

Finanskomiteens innstilling skal foreligge 30. november, og Stortinget vedtar det endelige statsbudsjettet for 2018 onsdag 20. desember. På våre nettsider kan du lese våre innspill og få oversikt over budsjettprosessen. Se forskerforbundet.no/statsbudsjett.

Fakta om Forskerforbundet

- Forskerforbundet er landets største og ledende fag- og interesseorganisasjon for ansatte i forskning, høyere utdanning og kunnskapsformidling.
- Forskerforbundet har 21 500 medlemmer og er tilsluttet Unio – hovedorganisasjonen for universitets- og høyskoleutdannede.
- Forskerforbundet arbeider for høyere lønn og bedre arbeidsvilkår for medlemmene.

Kurs og seminarer

Forskerforbundet arrangerer følgende tillitsvalgtkurs i januar 2018:

- 10.–11. januar: Kurs i stressmestring
- 16.–17. januar: Kurs i presentasjonsteknikk og retorikk
- 18. januar: Kurs i administrativt lokallagsarbeid
- 23.–24. januar: Sektorseminar for statlige og private høyskoler
- 29.–31. januar: Grunnopplæring i lov- og avtaleverk i statlig sektor

Program og påmeldingsinformasjon blir lagt ut på forskerforbundet.no/kurs.

Verv en student

Verv et studentmedlem i november og desember 2017 og få 200,- for hvert studentmedlem du verver! Alle medlemmer som verver ett nytt studentmedlem til Forskerforbundet i 2017 er i tillegg med i trekningen av vervepremier. Du får ett lodd per verving. Hovedpremien er en iPad Air 2.

FORSKER FORBUNDET

Følg oss!

facebook.com/forskerforbundet
twitter.com/Forsker

[@forskerforbundet](https://www.instagram.com/forskerforbundet)

FORSKERFORBUNDETS HOVEDSTYRE 2016–2018: Petter Aaslestad, NTNU (leder), May-Britt Ellingsen, NORUT Tromsø (nestleder), Ellen Karoline Dahl, UiT Norges arktiske universitet, Tom Roar Eikebrokk, Universitetet i Agder, Brita Haugum, Akershus universitetssykehus, Kristian Mollestad, Presteforeningen, Steinar Vagstad, Universitetet i Bergen, Kristin Ran Choi Hinna, Høgskolen på Vestlandet (1. vara), Rolf Borgos, Høgskolen i Innlandet (2. vara), Inger Auestad, Høgskolen på Vestlandet (3. vara)

SEKRETARIATET: Generalsekretær: Hilde Gunn Avløyp. Stab: Spesialrådgiver Frank O. Anthun, kommunikasjonsleder Lars Kolltveit, informasjonsleder Unn Rognum.

Arbeidslivsavdelingen: avdelingsjef Bjørn T. Berg, fagsjef Jorunn Dahl Norgård, rådgiver Anja Nylund Hagen, spesialrådgiver Kari Folkenborg, forhandlingsjef Jorunn Solgaard, rådgiver Andreas Christensen, rådgiver Vegard Thorbjørnsen, seksjonsleder/advokat Ann Turid Opstad, advokat Stine Nordgren Johannessen, advokat Hildur N. Nilssen, advokat Mariann Helen Olsen, advokat Janicke Ryun Sæther. **Organisasjonsavdelingen:** organisasjonssjef Joar Flynn Jensen, rådgiver Natasa Duric, organisasjonskonsulent Nina Fjeld, rådgiver Synne Freberg, rådgiver Renate Storli.

Administrasjonsavdelingen: administrasjonssjef Birgitte Olafsen, fagansvarlig HR og administrasjon Kjetil Tønseth Mørk, arkivleder Kristine K. Brox, IT-konsulent Inger Marie Højfeldt, seniorrådgiver Aina Nilssen, økonomiansvarlig Marit Sletner, regnskapssekretær Karin Haug, personal- og økonomikonsulent Elisabeth Johansen, seniorkonsulent Linda Pettersson, førstestekretær Hans Askildsen, seniorkonsulent Brit Helen Hesselberg, førstestekretær Rita Kvæl, førstestekretær Tore Sandnes, konsulent Ane Rinnaas Skuseth.

Utforming av arbeidsplasser

AV HILDE GUNN
AVLØYP,
generalsekretær i
Forskerforbundet

Den fysiske utformingen av arbeidsplassen vår bidrar til å fremme eller redusere arbeids glede og engasjement på jobb. Utforming av kontorarbeidsplasser berører ulike fagdisipliner som arkitektur, økonomi, organisasjonsteori, miljøpsykologi og sosialmedisin. En godt utformet arbeidsplass kan bidra til bedre trivsel, bedre samarbeid og bedre kvalitet. Og motsatt: En arbeidsplass kan være utformet slik at det går ut over arbeids glede, produktivitet, trivsel og sykefravær. Helt avgjørende er det at arbeidsplassen er utformet i forståelse med dem som faktisk skal bruke den. Den dominerende arbeidsplassfilosofien nå kan oppsummeres med stikkord

som «aktivitetsbaserte arbeidsplasser», «åpne kontorlandskap», «clean desk» og «free seating». Og når overgangen til slike «aktivitetsbaserte arbeidsplasser» skal forsvares, er stikkordene «effektivitet», «fleksibilitet» og «moderne».

I rapporten «Arbeidsformer i fremtidens regjeringskvartal – miljø, teknologi, og samhandling» er det en gjennomgang av hva forskning sier om utviklingen av kontorarbeidsplasser. Arbeidsgruppen bak rapporten sliter med å finne entydige positive resultater. Nordisk forskning viser at åpne kontorlandskap utgjør en helse- og sikkerhetsrisiko. De ansatte tilpasser seg ikke så lett de nye forholdene. Flere undersøkelser fra Norden tyder på at sykefraværet øker i kontorlandskap.

Psykolog Helena Jahnke sitt doktorgradsarbeid viser at støy har negativ effekt på tretthet, motivasjon og prestasjoner. Tapet av «privatheit» har konsekvenser for trivsel og følelsen av tilhørighet. Og hvor godt passer åpne landskap til veiledersituasjoner og kontrollerte samtaler? Bli det lettere eller vanskeligere for studenten å banke på professorens eller seksjonssjefens kontor, hvis kontoret er borte?

Det vi vet med sikkerhet, er at åpne landskap utnytter arealene slik at flere kan jobbe på færre kvadratmeter. Vi vet ikke om de ansatte blir mer effektive, kreative og innovative, eller om åpne landskap fremmer arbeidsmiljø, likestilling, medbestemmelse – eller hvordan det påvirker forholdet mellom ledelsen og de ansatte. Det er på sikt fint lite å spare på redusert husleie dersom produktiviteten kan gå ned med 30 prosent, slik forskning viser.

Arbeidstakerne må aktivt medvirke til utformingen av sine nye lokaler. Individuell tilpasning og tilrettelegging av arbeidet må vurderes og må gjennomføres for alle gjennom hele arbeidslivet. Det må gjennomføres grundige analyser i forkant av endringer i kontorutformingen.

Arbeidsmiljøloven, hovedavtalene og IA-avtalen slår helt tydelig fast arbeidsgivers ansvar for en god arbeidssituasjon, og viktigheten av å ikke eksperimentere med de ansattes fysiske arbeidsmiljø. Hvis det fysiske arbeidsmiljøet skal endres, må det skje etter inkluderende prosesser der de ansattes medbestemmelse står sentralt. Ansattes påvirkning på utformingen av kontorlandskapet og arbeidsplassene må være reell og komme inn på et nivå i prosjektet der den gir mening og innflytelse.

Faste innlegg fra generalsekretær **Hilde Gunn Avløyp**, administrasjonssjef Birgitte Olafsen, avdelingssjef Bjørn T. Berg og organisasjonssjef Joar Flynn Jensen

I begynnelsen var styringsretten ...

AV KRISTIAN
MOLLESTAD,
medlem av
Forskerforbundets
hovedstyre

... og styringsretten var hos arbeidsgiver, og styringsretten var arbeidsgiver.

Styringsretten har gjennom det siste hundreåret blitt innsnevret gjennom vedtatte lover og framforhandlede tariffavtaler. Jeg er overbevist om at medbestemmelse og samarbeid er helt nødvendig for at virksomheter skal kunne fungere. Da er det nedslående å lese den senere tids oppslag i Forskerforum.

Jeg vil særlig trekke fram to saker. Den ene er omorganiseringene i SSB. Mye kan sies om det som har skjedd der, og i skrivende stund er fortsatt mye uavklart. Men det som er sikkert, er at våre tillitsvalgte i SSB har uttrykt sterk bekymring for en hastverkspreget gjennomføring av prosesser rundt omorganisering uten å lytte til råd fra de tillitsvalgte. All erfaring tilsier at skal du som leder få gjennomslag for en prosess, er grundig involvering av de ansatte gjennom deres tillitsvalgte helt nødvendig.

Den andre jeg vil trekke fram, er situasjonen på NTNU. Der snakker de tillitsvalgte om «skinnprosesser», økt toppstyring og mindre medbestemmelse. Dette har vært en negativ utvikling over flere år. Beslutninger fattes i uformelle organer, mange store prosesser pågår parallelt, de tillitsvalgte fratas muligheten til reell medbestemmelse. Det vi ser fra flere virksomheter, er at dette truer og erstatter de etablerte medbestemmel- sesstrukturene. Det er kun de tillitsvalgte som på vegne av de ansatte har reell mulighet til å påvirke gjennom et felles framforhandlet avtaleverk.

Det kan være på sin plass å minne arbeidsgivere rundt i landet om at de også er bundet av avtaleverket, at styringsretten ikke lenger er absolutt – og at de i ytterste konsekvens kan bli dømt i arbeidsretten for brudd på hovedavtalen. I en dom fra arbeidsretten i 2008 dømmes Moss kommune for å ha brutt hovedavtalens bestemmelser om drøfting. Arbeidsretten vektlegger at hovedavtalens formålsbestemmelser er «et klart uttrykk for at det er bred enighet om drøftingsinstituttets eksistensberettigelse og verdi for samarbeidet mellom de lokale parter. På de saksområder hvor drøftingsplikten gjelder, er arbeidstakersiden sikret en rett til å utøve medinnflytelse på beslutninger – ikke gjennom en veto rett, men gjennom argumenter. Det ligger i saksforberedelsens natur at desto tidligere et argument bringes inn i bildet, desto større er

muligheten for at det får innflytelse på innholdet av den avgjørelsen som tas.» Jeg har ofte hevdet at dersom partene følger formålsbestemmelserne i hovedavtalen, er ikke resten av bestemmelsene avgjørende for samarbeidet. Samtlige hovedavtaler mellom de ulike arbeidsgiverorganisasjonene, inkludert staten, og hovedorganisasjonene vektlegger nettopp medbestemmelse og samarbeid som et middel for å oppnå virksomhetens mål, for å legge grunnlaget for reell innflytelse, for et godt fungerende arbeidsmiljø til beste for så vel virksomhet som ansatte.

«Dersom partene følger formålsbestemmelserne i hovedavtalen, er ikke resten av bestemmelsene avgjørende for samarbeidet.»

For statlige virksomheter står det også at «omstillingsarbeid krever ledere og tillitsvalgte [...] som kan formidle endringsbehov og endringsmåter slik at det blir forstått og akseptert av de ansatte. Dette er viktig for å skape nødvendig trygghet og aksept for omstillingene, slik at disse blir effektive.»

Da må partene samarbeide og ha et godt medbestemmel- sesapparat! Som tillitsvalgte ønsker vi å bidra til at prosesser blir gode, og at resultatene ivaretar både virksomhet og arbeidstakere. Vi ønsker virkelig å være olje i maskineriet, men når arbeidsgiver velger å hoppe bukk over de bestemmelsene de – på lik linje med oss – er forpliktet til gjennom avtaleverket, ender vi opp som sand i maskineriet. Det gagnar ingen.

På'n igjen

I de siste ukene har det vært travelt på Stortinget. De ulike komiteene har avholdt sine høringer om forslag til statsbudsjett for 2018. I tillegg inviterer gjerne de nye partifraksjonene sine nærmeste «interessenter» til uformelle bli-kjent-møter. Så langt har vi vært innom hos Høyre, Arbeiderpartiet og Fremskrittspartiets fraksjoner i Utdanning- og forskningskomiteen. I høringene om statsbudsjettet stilte vi opp i komiteene til henholdsvis næring, forskning og utdanning og familie og kultur. I forkant har vi levert skriftlige innspill om det vi mener er budsjettforslagets sterke – og kanskje særlig – dets svake sider.

Bli kjent

I bli-kjent-møtene vektlegger vi gjerne det vi ser som de store, viktige sakene fremover. Revidering av langtidsplanen for forskning og høyere utdanning og oppfølging av henholdsvis humaniorameldingen og kvalitetsmeldingen for høyere utdanning er gjengangere i slike møter. Dessuten fremhever vi nå til stadighet viktigheten av å tenke langsiktig om rekruttering til forskning. Vårt tradisjonsrike forskningspolitiske seminar – som går av stabelen dagen etter dead-line for dette innlegget – handler for øvrig nettopp om «kampen om talentene».

I møtene opplever vi de nyvalgte politikerne som både lydhøre, interesserte og opptatt av å bli best mulig opplyst i alle de ulike saksområdene de nå – mer eller mindre etter eget ønske – har fått ansvar for på vegne av sine respektive partier.

Det er delte meninger om verdien av de åpne høringsene om statsbudsjettet. Enkelte føler avmakt i situasjonen. Standard tilmålt tid er gjerne fem minutter per organisasjon – i næringskomiteen var vi sågar nede i tre minutter – og man er inne i bolker på fem–seks stykker med et par minutter til spørsmål til slutt. De respektive komitélederne styrer ordet med hard hånd. På en skjerm ser man antall sekunder man har igjen, ved utløpt tid blir man avtakket, og ordet går til nestemann, stort sett uavhengig av om man er midt i en setning.

Demokratibildet

Den dagen Forskerforbundet hadde sine tilmålte fem minutter i høringen i familie- og kulturkomiteen, var det til sammen 83 organisasjoner som møtte. Man blir unektelig imponert over stortingsrepresentantenes utholdenhet, som fra klokken 9 til klokken 18 tar innover seg alt fra Industrianleggenes fellestråd og Norske Kvinners sanitetsforening til Hjernesvulstforeningen og Krafttak for sang, for bare å ha nevnt noen av de mange – alle med viktige budskap til politikerne. Så forsikrer de da også – i uformell passiar på gangen – at de er helt avhengige av at vi legger igjen skriftlige innspill til videre bruk i budsjettprosessen.

Jeg er av dem som synes det er gjevt med disse høringene. Det er et fint bilde på vårt demokrati at allehånde interesseorganisasjoner kan komme med innspill til vårt parlament om hvordan fellesskapets midler og ressurser kan brukes best mulig fremover. Det er dessuten interessant å høre litt om hvordan verden ser ut fra andre vinkler enn Forskerforbundets. Og oftest blir vi plassert i bolker der vi har sammenfallende interesser med dem vi er inne sammen med. Det er lettere å nå frem i for eksempel næringskomiteen med vårt budskap om at

AV PETTER AASLESTAD,
leder i Forskerforbundet

«Det er et fint bilde på vårt demokrati at allehånde interesseorganisasjoner kan komme med innspill til vårt parlament.»

forskningsinstituttens basisbevilgning må økes, når så vel Forskningsrådet som Forskningsinstituttens fellesarena presenterer *en suite* no-entlunde det samme.

En dement stat?

I høringen i kulturkomiteen fulgte vi etter Arkivforbundet. De vektla på overbevisende måte at arkiver er Norges hukommelse, og at vi står i fare for å skape en selektiv hukommelse så lenge ikke all arkivering skjer med systematikk og under lov. Budskapet deres var klart: Det trengs et arkivløft i offentlig sektor for å forhindre en dement stat.

Forskerforbundet har gjentatte ganger og på ulike arenaer de siste årene fremhevet hvor viktig det er å styrke forskningsinnsatsen i arkiv-, bibliotek- og museumssektoren. Det samme gjør Norges museumsforbund og mange av de andre interesseorganisasjonene innenfor ABM. Gjennomslag kan oppnås når vi står flere sammen.

Forskerforum i digital utgave

- Forskerforum kan også leses på nettbrett og mobiltelefon
- last ned appen Forskerforum gratis fra Appstore eller Google Play
- kan leses uten å være tilkoblet nett
- gir en god leseropplevelse

Forskerforum
der du er!

